

10. KULTUURIPÄRAND: RAAMATUKOGUD

➤ põhitegevusala

- rahvaraamatukogud
- teadus- ja erialaraamatukogud
- kooliraamatukogud

2019. a

Ettevõtete/asutuste arv:	875
Töötajate arv:	2 416
Tulu (mln eurot):	52,4

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
LÜHIKOKKUVÕTE	7
10.1. PAKKUMINE	8
10.1.1. RAAMATUKOGUDE ARV, TÖÖTAJATE ARV JA TULUD-KULUD	8
10.1.2. SUUREMAD RAAMATUKOGUD	12
10.1.3. RAAMATUKOGUDEVAHELINE LAENUTUS, VÄLISSUHTED	13
10.1.4. ALAVALDKONDADE ÜLEVAATED	15
10.1.4.1. Rahvaraamatukogud	15
10.1.4.2. Teadus- ja erialaraamatukogud.....	25
10.1.4.3. Kooliraamatukogud	30
10.2. NÕUDLUS	34
10.3. ORGANISATSIOON JA POLIITIKA	40
10.3.1. RIIKLIKUD TOETUSMEETMED	40
10.3.2. ORGANISATSIOONID	43
10.3.3. SEOSD TEISTE MAJANDUSHARUDE JA LOOMEMAJANDUSE VALDKONDADEGA.....	44
10.4. HARIDUS	47
10.5. TUGEVUSED, NÕRKUSED, ARENGUVÕIMALUSED, OHUD	50
10.6. ARENGUPROGNOOS LÄHIMAKS 3–5 AASTAKS	55
10.7. EKSPERDID	58

SISSEJUHATUS

Raamatukogude ülesanne on tagada kõigile inimestele võrdselt vaba juurdepääs informatsioonile, teadmistele ja kultuurile. Selle saavutamiseks raamatukogud koguvad, säilitavad ja teevad kättesaadavaks teavikud erinevatel kandjatel ja keskkondades. Raamatukogud pakuvad tuge formaalõpet ja elukestvat õpet läbivatele inimestele ning on abiks tänases infoühiskonnas orienteerumisel. Raamatukogude põhiülesanne on teavikute hankimine, nende süstematiseerimine ja kirjeldamine, kojulaenamine ja kohapeal lugemiseks kättesaadavaks tegemine. Raamatukogude missiooniks on parandada inimeste võimalusi elus paremini hakkama saada, sel eesmärgil populariseeritakse lugemist, kirjandust ja autoreid korraldades erinevaid sündmusi ning pakkudes mitmekülgseid teenuseid. Eesti raamatukogude missiooniks on kujundada inimeste lugemisharjumusi, toetada elukestvat õpet ja tagada ligipääs informatsioonile, teadmistele ja kultuurile. Selle tulemuseks on kultuurne, intelligentne ja elus hästi hakkama saav kodanik.

Eesti raamatukoguvõrgu moodustavad rahvaraamatukogud, teadus- ja erialaraamatukogud ning kooli- raamatukogud ning Eesti Rahvusraamatukogu.

Eesti Rahvusraamatukogu on riigieelarvest finantseeritav avalik-õiguslik asutus, mille ülesanne on Eestis ilmunud või Eesti kohta informatsiooni sisaldavate teavikute kogumine, alaline säilitamine ja kättesaadavaks tegemine, samuti raamatukogunduse ja sellega seotud valdkondade teadus- ja arendustegevus ning parlamendi- ja teadusraamatukogu ülesannete täitmine. Rahvusraamatukogul on ka Eesti raamatukogusid koordineeriv ja nõustav roll ning ta tegutseb aktiivselt ka kultuurikeskusena.

Kõige suurema osa raamatukogude võrgustikust moodustavad *rahvaraamatukogud*. Rahvaraamatukogud on kohaliku omavalitsuse asutused, mille eesmärgiks on rahvaraamatukogude seaduse järgi elanikele vaba ja piiramatu juurdepääsu tagamine informatsioonile, teadmistele, inimõtte saavutustele ning kultuurile. Rahvaraamatukogu seadus määrab ära rahvaraamatukogude loomise kohustuse linnades ja maakondades. Kuigi rahvaraamatukogusid finantseeritakse peamiselt kohalike omavalitsuste eelarvetest, toetatakse neid ka riiklikult, sest riiklik kultuuripoliitika näeb ette vaimse ja materiaalse kultuuripärandi kestva säilimise. Kohalike omavalitsuste ülesandeks on katta eelkõige rahvaraamatukogude tegevus- ja ülalpidamiskulud, riik toetab Kultuuriministeeriumi kaudu eesti keele ja kultuuri seisukohast oluliste väljaannete soetamist ning eraldab töötajatoetusi maakondliku raamatukoguteeninduse koordineerimiseks.

Teadus- ja erialaraamatukogude ülesanne on teadusinformatsiooni kogumine, säilitamine, töötlemine ja kättesaadavaks tegemine kõikidele lugejatele. Teadus- ja erialaraamatukogude hulka kuuluvad Eesti Rahvusraamatukogu (tegutseb oma seaduse alusel¹), ülikoolide ja teiste kõrgkoolide raamatukogud ning mitmesuguste asutuste eriala-raamatukogud. Ülikoolide raamatukogud on teadusraamatukogudena oluliseks tugiüksuseks õppe- ja teadustöö korraldamisel kõrgkoolide juures. Teadusraamatukogude tegevust koordineerib ja finantseerib Haridus- ja Teadusministeerium. Erialaraamatukogud tegutsevad enamasti asutuste raamatukogudena.

Kooliraamatukogud töötavad koolides ja nende ülesandeks on toetada õpiprotsesse üldhariduskoolides ja kutseõppeasutustes. Kooliraamatukogud varustavad õpilasi õpikute, töövihikute jm vajalikuga. Lisaks õppekogule omavad kooliraamatukogud ka põhikogu, mis koosneb ilukirjandusest jm õppetööd toetavatest teavikutest. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi peab raamatukogu olema igas koolis. Praktikas on aga mitmetes koolides üksnes õpikute kogu, kuid sel juhul peab olema võimalus õpilasi teenindada lähedalasuvas rahvaraamatukogus.

¹ Eesti Rahvusraamatukogu seadus RT I, 09.03.2011, 4

Üha olulisem on raamatukogude roll aidata inimesi sh toime tulla tohututes infomassiivides orienteerumise ning riigi pakutavate e-teenustega. Kiiresti uuenevad tehnoloogiad laiendavad küll ligipääsetavust informatsioonile, kuid see võib osutada samal ajal ka takistuseks ning tekitada infosulgu, kuna vananeva ühiskonna inimesed ei oma kodudes IKT vahendeid või ei võta uusi tehnoloogiaid omaks. Internet ja uued tehnoloogiad on juba muutnud inimeste lugemisharjumusi ja lugemise viise, see väljendub langenud võimekuses saada aru pikematest ja keerulisematest tekstidest. Samamoodi on muutunud inimeste kultuuritarbimise vormid ja viisid, sest pakkumiste küllus tekitab aina suuremat konkurentsi inimeste vabale ajale. Lisaks ligipääsu võimaldamisega kultuurile ja lugemisele pakuvad raamatukogud inimestele tuge suhtlemisel riigi, kohalike omavalitsustega, ettevõtetega (e-teenuste kasutamine), aga ka üksteisega. Siinkohal on raamatukogud riigile oluliseks partneriks elanikele kodanikuhariduse andmisel, infopädevuste õpetamisel, lugemisharjumuse kasvatamisel ja kultuurile juurdepääsu avardamisel, mille tulemusel tõuseb inimeste konkurentsivõime tööturul ning hakkamasaamine igapäevaelus.

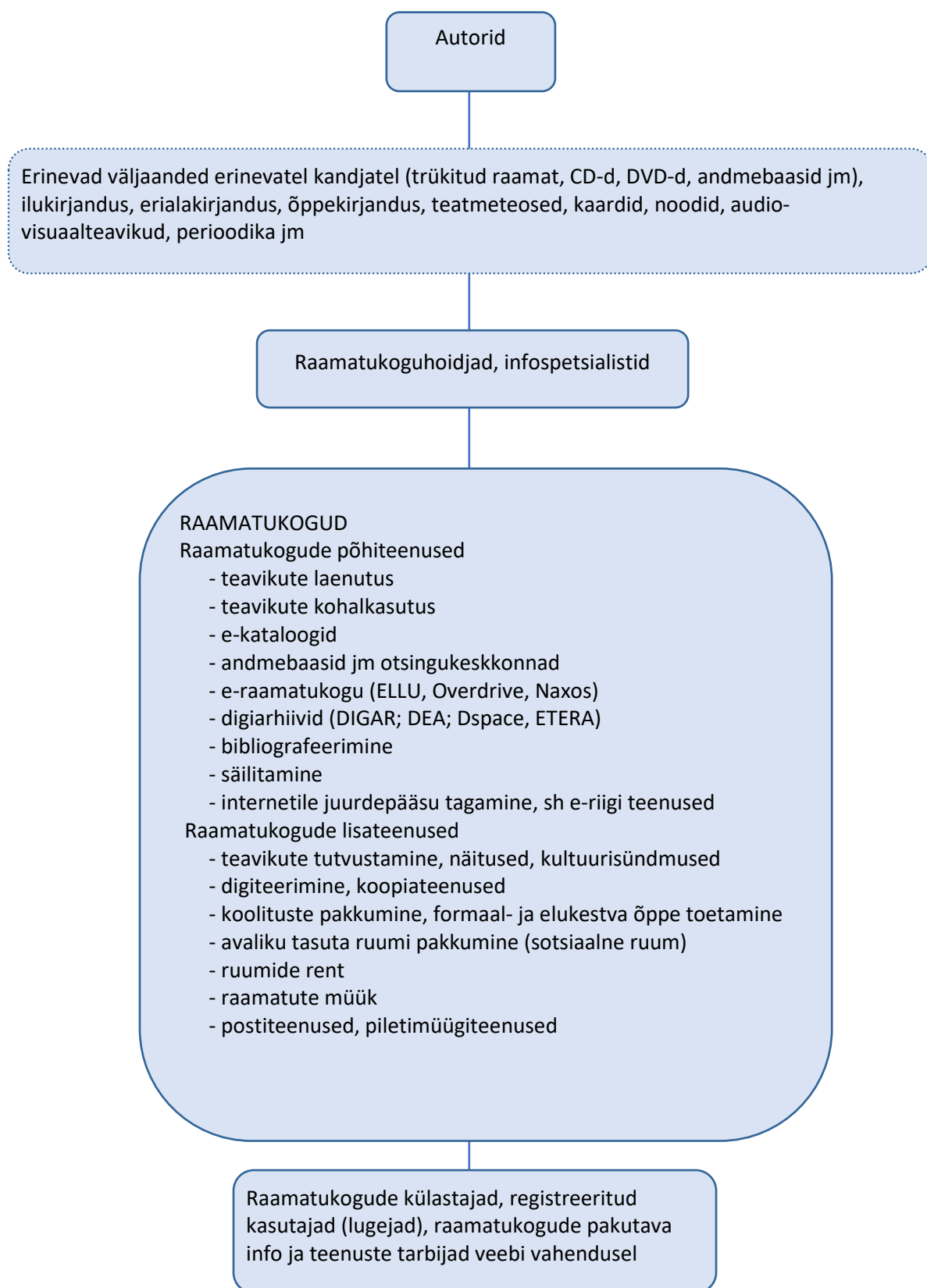
Raamatukogud on aastaid aktiivselt panustanud kultuuriellu, korraldades näitusi, kohtumisi kirjanike jt autoritega, mitmesuguseid koolitusi, loenguid ning seminare jm. laiemale üldsusele suunatud üritusi. Nii on raamatukogud seotud mitmekülgsest loomemajanduse valdkondadega, olles ühelt poolt oluliseks kanaliks loomeinimeste loomingu (raamatute, muusika, filmi, kunsti) edastamisel selle tarbijateni, kuid samas ka osaledes kultuurielu korraldamisel ja kultuurisündmuste vahendamisel elanikele. Loomesinimesed saavad raamatukogude abil ligipääsu neile vajalikule infole ning erialaraamatukogud, nagu näiteks Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia raamatukogu, Arhitektuurimuuseumi raamatukogu jt, teenindavad otseselt loomesinimesi või vastavaid õppeasutusi. Teadusraamatukogudel on õppe- ja teadustöö toetamise kõrval sarnaselt rahvaraamatukogudega samuti oluline roll kultuurimälu edasikandumisel ja säilitamisel Eestis. Vaimse kultuuripärandi kogujate, hoidjate, säilitajate ja vahendajatenä teeivad raamatukogud koostööd teiste mäluasutustega, panustades nii teadmiste põhise ühiskonna tugevdamisesse ning kultuuriteadlikkuse kasvamiselle.

Lisaks raamatutele, on elanikel võimalik raamatukogude vahendusel osa saada ka märkimisväärtetest muusika ja filmikogudest, kuigi tänapäeva internetiajastul on füüsilisel kandjal audio-visuaalsete teoste kasutamine selgelt vähenenud. Kuid raamatukogud pakuvad inimestele kultuurile juurdepääsu ka veebi vahendusel (näiteks *Naxose* klassikalise- või jazzmuusika kogud, e-noodikogud jms). Oma tegevustega püüavad raamatukogud soodustada igati kokkupuudet kultuuriga, võimaldada mugavat kogude ja teenuste kasutamist ning inimeste omavahelist suhtlemist. Kõige selle juures on raamatukogud kõigile, sõltumata inimeste majanduslikest võimalustest kultuuriasutustena kättesaadavad, sest nii raamatukogude külastamine kui ka põhiteenuste kasutamine on tasuta.

Eriti oluline roll on raamatukogudel väiksemates maakohtades, kus kultuuritarbimise võimalused on niigi ahtamad ja kus raamatukogud oma tegevusega on suureks abiks kultuurilise mitmekesisuse tagamisel. Sageli võivad sellistes kohtades hoopiski puududa teised elukondlikult tähtsad asutused ja ka siin saavad rahvaraamatukogud olla kasulikud, pakkudes nii tasuta interneti ja arvutikasutamise kaudu juurdepääsu riigi e-teenustele kui ka teistele teenustele (nt postiteenused, piletimüügiteenused jms).

Tegeledes suurel määral kirjasõnaga on raamatukogud väga tihedalt seotud kirjandus- ja kirjastustegevusega. Raamatukogud moodustavad justkui ühenduslüli autorite ja teoste tarbijate vahel, kus looming (teosed) kogutakse, süstematiseeritakse ja tehakse infotöötajate kaasabil kasutajatele kättesaadavaks. Skemaatiline raamatukogude toimimise skeem on toodud joonisel 10.1.

Joonis 10.1. Raamatukogude valdkonna väärtusahel

Tänapäeval on võimalused informatsiooni ja andmete hankimiseks väga laialdased. Näiteks teadusinformatsiooni kasutamiseks ei pea enam tingimata raamatukogusse kohale tulema, sest vastavad andmebaasid on tehtud raamatukogude poolt väljaspool maja oma lugejaskonnale tasuta kättesaadavaks

(Open Access). See muudab muidugi raamatukogude kasutamise viise ja et raamatukoguhooned ei muutuks alakasutatuks, tuleb leida teisi lahendusi ja rõhutada uusi võimalusi. Raamatukogud aitavad kaasa kogukonna sidususele, koosloomele, innovatsioonile jne. Raamatukoguruumides on olemas võimalused õppimiseks ja töötamiseks, neis saab nii vaikselt keskenduda kui ka läbi viia rühmatööd. Raamatukogudes saab kasutada lisavõimalusi nagu näiteks suured ekraanid, litsentsiga tarkvara, skaneerimine jms. Raamatukogud pakuvad erialast konsultatsiooni, koolitusi ja võimalust tutvuda teemanäitustega. Selle kõige juures peaks võimalikult suur olema iseteeninduse osatähtsus, tegutsemisvabadus ja avatus.

LÜHIKOKKUVÕTE

Eestis oli 2019. aastal Statistikaameti andmete põhjal 875 raamatukogu, neist rahvaraamatukogusid 521, kooliraamatukogusid 315 ning teadus- ja erialaraamatukogusid 39. Tegelik raamatukogude arv on statistikas näidatust suurem, sest kõikide eriala-raamatukogude ja kooliraamatukogude kohta puudub ülevaade. Nii näidatakse näiteks kaitseväe väeosade raamatukogud statistikas ühe raamatukoguna, samuti on üldhariduskoolide arv palju suurem kui ametlik kooliraamatukogude arv. Statistika järgi oli raamatukogudes ametis kokku 2416 töötajat, kellest 1400 oli hõivatud rahvaraamatukogudes, 356 kooliraamatukogudes ning 660 teadus- ja erialaraamatukogudes.

Raamatukogudel oli 2019. aastal kokku 711 tuhat registreeritud lugejat ehk kasutajat. Kui kooliraamatukogude kasutajate arv oli võrreldes 2015. aastaga jäänud samale tasemele, siis rahvaraamatukogude kasutajate arv antud ajavahemikul kahanes 1% ning teadus- ja erialaraamatukogude kasutajate arv langes 14%.² Laenutuste arv jäi 2019. aastal võrreldes 2015. aastaga rahvaraamatukogudes praktiliselt samale tasemele (-0,4%), kuid langes märgatavalt nii eriala- ja teadusraamatukogudes kui ka kooliraamatukogudes (-33,5%).

Raamatukogude tegevust finantseeritakse valdavalt riigi ja kohaliku omavalitsuse eelarvetest, seejuures saavad rahvaraamatukogud põhiosa oma tuludest kohalikelt omavalitsustelt (88% tuludest 2019. aastal) ning teadus- ja erialaraamatukogud riigieelarvest (80% tuludest 2019. aastal). Omatulu ja tulud muudest allikatest, nagu sihtfinantseerimine, annetused jms moodustavad raamatukogude tuludest suhteliselt väikese osa. Rahvaraamatukogude ning teadus- ja erialaraamatukogude tulud kokku olid 2019. aastal 52,4 miljonit eurot ning kulud 51,5 miljonit eurot. Rahvaraamatukogud ning teadus- ja erialaraamatukogud tervikuna said oma tuludest 51% kohalikelt omavalitsustelt, 40% riigilt ja 9% muude tuludena. Kooliraamatukogud kuuluvad koolidele ja nende tulusid-kulusid eraldi ei arvestata.

Raamatukogude kulud olid 2019. aastal võrreldes 2015. aastaga 24% suuremad, sealhulgas kasvasid tööjõukulud kõnealusel perioodil 30% ja komplekteerimiskulud 8%. Raamatukogude kuludest moodustasid tööjõukulud 59%, teavikute komplekteerimiskulud moodustasid kuludest 16%.

² Et teadusraamatukogude hulka kuuluvatele ülikooliraamatukogudele on ülikooliliikmete poolt tagatud juurdepääs ilma kasutajaks registreerimata, on eriala-ja teadusraamatukogude teenuste kasutamise langus tegelikult väiksem

10.1. PAKKUMINE

10.1.1. Raamatukogude arv, töötajate arv ja tulud-kulud

Statistikaameti andmetel oli 2019. aastal Eestis 875 raamatukogu, sealhulgas 521 rahvaraamatukogu, 39 teadus- ja erialaraamatukogu (sh Eesti Rahvusraamatukogu) ning 315 kooliraamatukogu. Võrreldes 2015. aastaga vähenes raamatukogude arv kõikide raamatukoguliikide osas, kuid kõige enam vähenes kooliraamatukogude arv (-13%). Raamatukogude põhinäitajad 2015. ja 2019. aasta võrdluses on ära toodud tabelis 10.1.

Tabel 10.1. Raamatukogude põhinäitajad 2015. ja 2019. aastal

	Arv		Töötajate arv			Lugejate arv, tuhat		
	2015	2019	2015	2019	Muutus 2019/2015 (%)	2015	2019	Muutus 2019/2015 (%)
Rahvaraamatukogud	540	521	1 471	1 400	-4,8	363	359	-1,1
Teadus- ja erialaraamatukogud	44	39	793	660	-16,8	228	196	-14,0
Kooliraamatukogud	362	315	406	356	-12,3	156	156	0,0
Kokku	946	875	2 670	2 416	-9,5	747	711	-4,8

Allikad: Statistikaamet

Kui 2015. aastal töötas kõikides raamatukogudes kokku 2670 inimest, siis 2019. aastal 2416 inimest, seega vähenes raamatukogutöötajate arv nelja aastaga 9,5% võrra. Kõige kiiremini on töötajate arv kahanenud teadus- ja erialaraamatukogudes (-16,8%), kooliraamatukogude töötajate arv vähenes 12,3% ja rahvaraamatukogude töötajate arv 4,8%. Keskmiselt oli töötajaid iga raamatukogu kohta 2019. aastal 2,8.

Raamatukogude lugejaid oli 2019. aastal kokku 711 tuhat, mis 2015. aastaga võrreldes oli 36 tuhande võrra langenud (-4,8%). Põhiosa langusest tulenes teadus- ja erialaraamatukogude lugejatest, kelle arv langes nimetatud perioodil 32 tuhande inimese võrra (-14%). Rahvaraamatukogude lugejaid oli 2015. aastaga võrreldes jäänud vähemaks 4 tuhande võrra (-1,1%) ja kooliraamatukogude lugejate arv jäi samaks.

Raamatukogusid finantseeritakse peamiselt riigi- ja kohalikest eelarvetest, muude tulude (sh. omatulude) osakaal on väike. 2019. aastal said raamatukogud riigilt 21 miljonit eurot ja kohalikest omavalitsustelt 26,6 miljonit eurot (vt tabel 10.2). Kokku laekus raamatukogudele rahalisi vahendeid 52,4 miljonit eurot, millest kohalike omavalitsuste finantseeringud moodustasid 51%, riigi finantseeringud 40% ja muudest allikatest (omatulud, annetused) saadud vahendid 9%. Riigi vahendite osakaal raamatukogude tuludest on järjepidevalt langenud (2015. aastal moodustasid need 44%; 2011. aastal 47% raamatukogude kogutuludest). Seevastu on stabiilselt kasvanud kohalike omavalitsuste osakaal raamatukogude rahastamises – kui 2011. aastal moodustas see veel 44% ja 2015. aastal 48% raamatukogude tuludest, siis 2019. aastal juba 51%. Avaliku sektori finantseeringu osakaal moodustas raamatukogudel kokku 91%.

Raamatukogude omatuludest annavad olulise osa viivistasud õigeks ajaks tagastamata teavikutelt, kuid üldmahult on need summad väikesed ja selle kohta koondandmeid ei ole. Suuremad raamatukogud võivad tulu teenida ka majandustegevuse kaudu, näiteks moodustasid Eesti Rahvusraamatukogu

müügitulud 2019. aastal kogutuludest 8% (sellest üle 80% saadi üürituluna, parkimisplatsi rendina ja konverentsiteenuse pakkumise eest), kuid üldiselt jäävad needki väikeseks (nt Tartu Ülikooli Raamatukogul 2,5% ja Eesti Maaülikooli raamatukogul 0,6%).

Tabel 10.2. Raamatukogude tulud ja kulud 2015. ja 2019. aastal

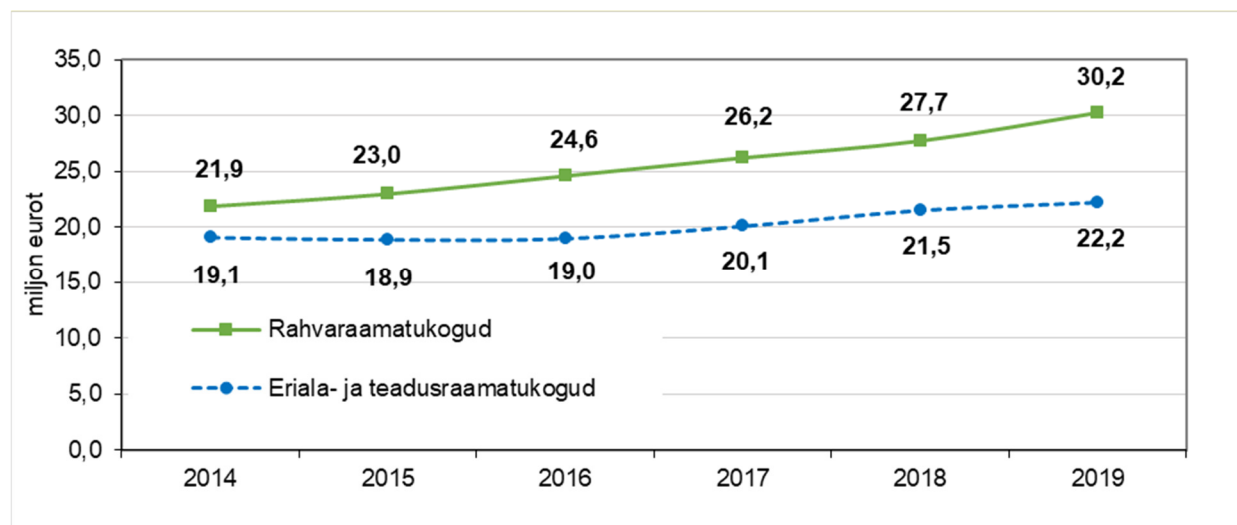
	Tulud, miljon eurot			Kulud, miljon eurot				
	2015	2019	Muutus 2019/2015 %	2015	2019	Muutus 2019/2015 %	sh tööjõu- kulud 2019	Komplekt- eerimis- kulud 2019
Rahvaraamatukogud	23,0	30,2	31,3	23,0	29,9	30,0	18,5	4,8
Teadus- ja erialaraamatukogud*	18,9	22,2	17,5	18,6	21,6	16,1	11,7	3,4
Kokku	41,9	52,4	25,1	41,6	51,5	23,8	30,2	8,2
sh riigilt	18,3	21,0	14,8					
omavalitsustelt	20,0	26,6	33,0					
muud tulud	3,6	4,8	33,3					

*sh Eesti Rahvusraamatukogu

Allikas: Statistikaamet

Võrreldes 2015. aastaga olid raamatukogude tulud 2019. aastaks kokku kasvanud 25%, sealjuures suurenesid rahvaraamatukogude tulud 31% ning teadus- ja erialaraamatukogude tulud ligi 18%. Rahvaraamatukogude ning teadus- ja erialaraamatukogude tulude vahe on aastatega järjest kasvanud – kui 2015. aastal oli tulude erinevus 22% (4,1 miljonit eurot), siis 2019. aastal said rahvaraamatukogud võrreldes teadus- ja erialaraamatukogudega tulusid enam 36% (8 miljonit eurot, vt joonis 10.2).

Joonis 10.2. Raamatukogude tulud 2014–2019, miljon eurot

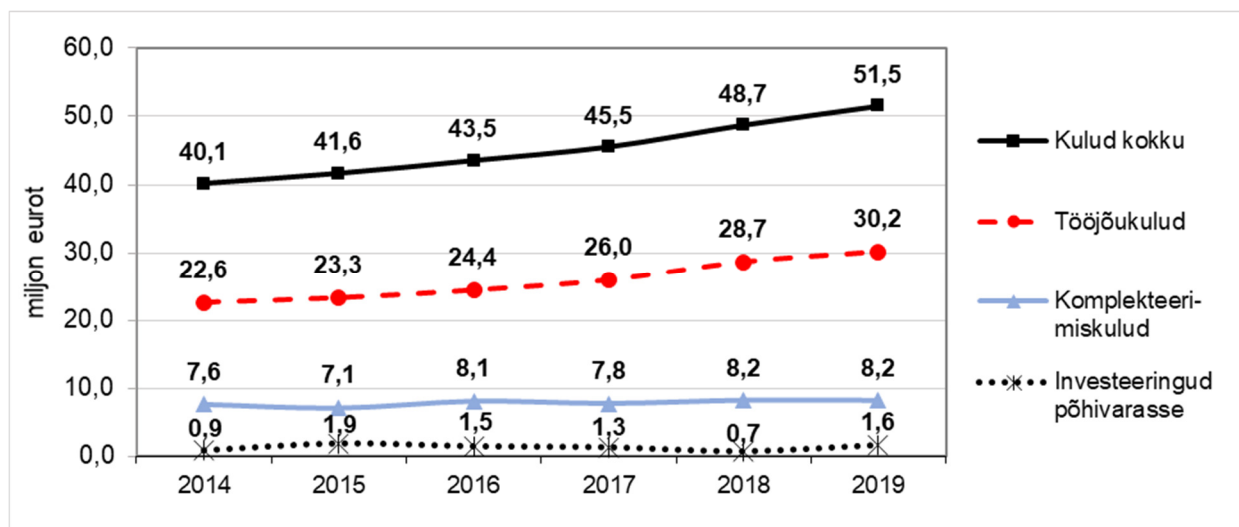

Allikas: Statistikaamet

Keskmiselt moodustasid tulud ühe rahvaraamatukogu või teadus- ja erialaraamatukogu kohta 2019. aastal 93,6 tuhat eurot (2015. aastal 71,7 tuhat eurot). Tulud ühe töötaja kohta moodustasid vastavate raamatukogude lõikes keskmiselt 25,4 tuhat eurot (2015. aastal 18,5 tuhat eurot).

Raamatukogude suurimaks kululiigiks on tööjõukulud, mis moodustas 2019. aastal kogukuludest ligi 59%. Komplekteerimiskulud moodustasid 16%, investeeringud põhivarasse 3% ja muud kulud 22% raamatukogude kogukuludest (vt joonis 10.3). Võrreldes 2015. aastaga on enim kasvanud tööjõukulud (+30%; 23,3 mln eurolt 30,2 mln euroni). Raamatukogude komplekteerimiskulud kasvasid vaadeldud ajavahemikul 15% (7,1 mln eurolt 8,2 mln euroni) ja investeeringud põhivaradesse kahanesid 16% (1,9 mln eurolt 1,6 mln euroni).

Joonis 10.3. Raamatukogude kululiigid 2014–2019, miljon eurot

Allikas: Statistikaamet

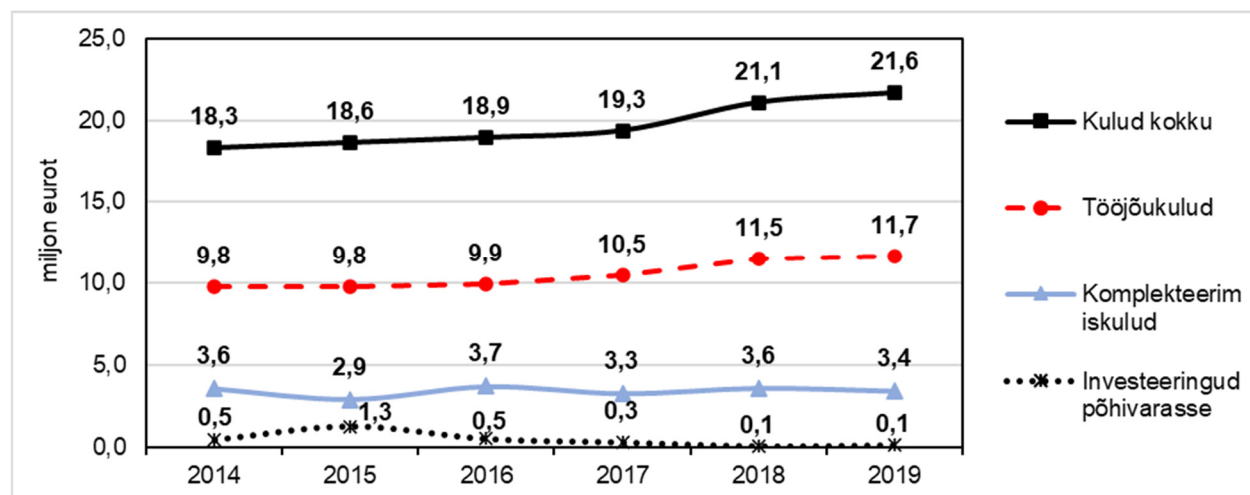
Kui võrrelda rahvaraamatukogude ning eriala- ja teadusraamatukogude kulude muutumist, siis on näha, et teadusraamatukogude kulude tase on viimastel aastatel olnud suhteliselt ühtlane, vaid 2018. aastal on kulud korralduslikult kasvanud varasemast rohkem (vt joonis 10.4). Seevastu rahvaraamatukogude kulude kasvutempo on olnud mõnevõrra kiirem ja seda eelkõige tööjõukulude suurenemise mõjul (vt joonis 10.5).

Vaatamata tööjõukulude pidevale kasvamisele on raamatukogude töötajate arv järjest kahanenud (vt joonis 10.6). Ühelt poolt on see tulenenud asjaolust, et ka raamatukogusid on jäänud vähemaks, teisalt on raamatukogude tööprotsesse optimeeritud, millega on kaasnenud tööjõu efektiivsem kasutamine. Tööjõu muutumise näitena võib tuua keskmist töötajate arvu ühe raamatukogu kohta, mis 2019. aastal oli rahvaraamatukogudel 2,69 (2015. aastal 2,72), eriala- ja teadusraamatukogudel 16,92 (2015. aastal 18,02) ning kooliraamatukogudel 1,13 (2015. aastal 1,12). Seega ei vähenenud keskmine töötajate arv raamatukogu kohta vaid kooliraamatukogude võrgus. Raamatukoguhoidja kuu keskmine põhipalk oli 2019. aastal Tallinnas ja Harjumaal 1004 eurot, mujal Eestis 992 eurot³.

Kuna kooliraamatukogud kuuluvad koolide koosseisu ja nende tulused-kulused eraldi ei arvestata, pole võimalik nende kohta eraldi analüüsi teha.

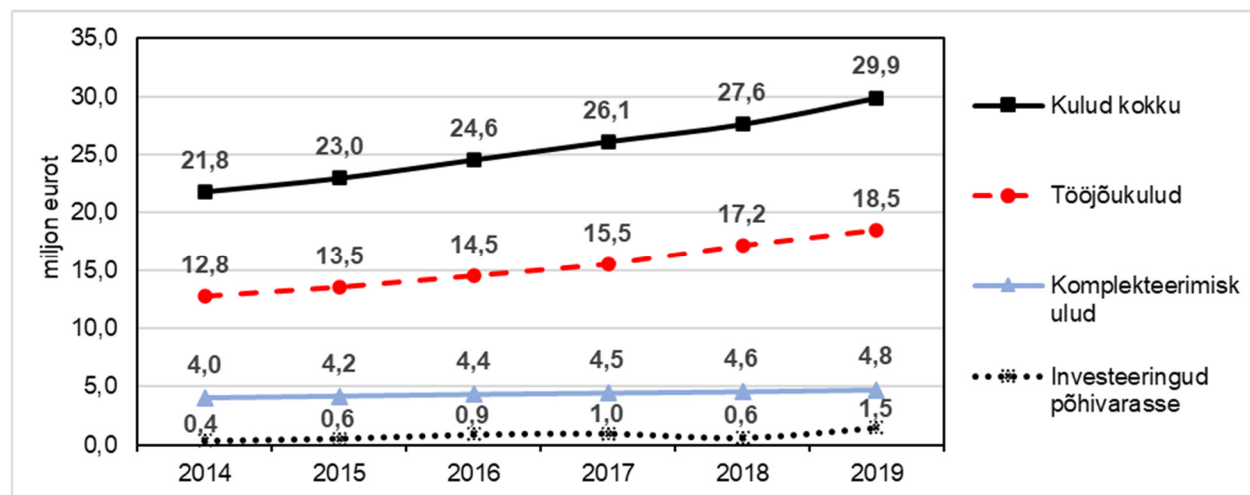
³ <https://www.rahandusministeerium.ee/et/riigi-personalipoliitika/personali-ja-palgastatistika>

Joonis 10.4. Eriala-ja teadusraamatukogude kululiigid 2014–2019, miljon eurot

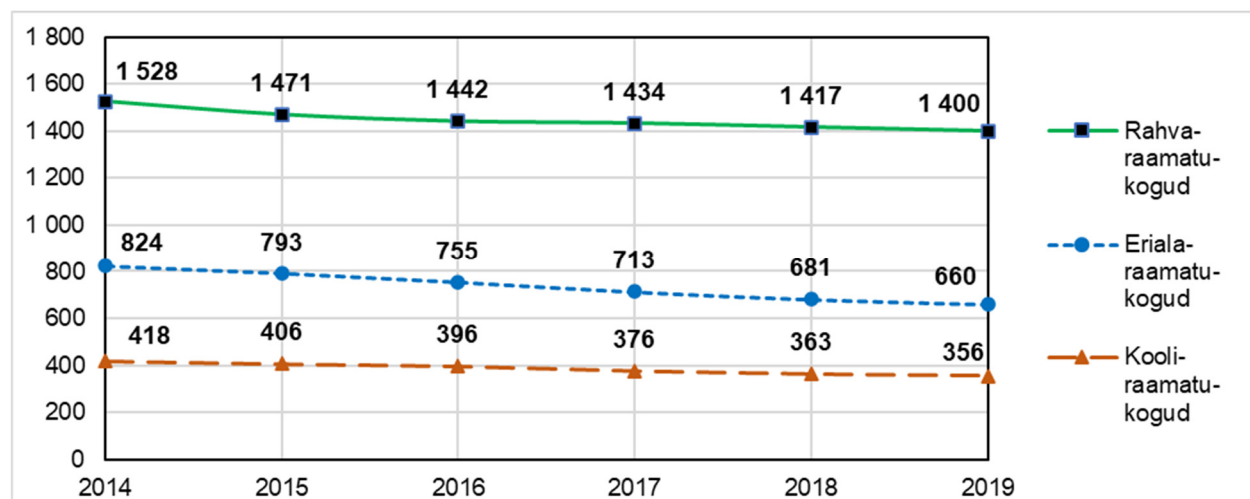
Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.5. Rahvaraamatukogude kululiigid 2014–2019, miljon eurot

Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.6. Raamatukogude töötajate arv 2014–2019

Allikas: Statistikaamet

10.1.2. Suuremad raamatukogud

Suurima lugejate arvuga raamatukogu Eestis on Tallinna Keskraamatukogu, millel oli 2019. aastal kokku 73,5 tuhat lugejat (vt tabel 10.3). Kui veel 2015. aastal oli lugejate arvu järgi teisel positsioonil Tartu Ülikooli Raamatukogu, siis 2019. aastaks oli sealne lugejaskond läbi teinud ligi 40% languse (2015. aastal oli Tartu Ülikooli Raamatukogul lugejaid 50,6 tuhat, 2019. aastal 30,9 tuhat), mille tulemusel tõusis kasutajate arvult Tallinna Keskraamatukogu järel teiseks Eesti Rahvusraamatukogu (43,4 tuhat lugejat). Vaadates üldpilti tuleb tõdeda, et peale mõne erandi, nagu Tallinna Keskraamatukogu, Tartu Linnaraamatukogu ja Pärnu Keskraamatukogu, on ülejäänud suuremate raamatukogude lugejaskond vähenenud. Kümne kõige suurema raamatukogu lugejad moodustasid 2019. aastal 55% kõigist rahvaraamatukogude ning teadus- ja erialaraamatukogude lugejate arvust (2015. aastal samapalju). Töötajad moodustasid kümnel suurimal raamatukogul kõigist raamatukogude töötajatest (ilma kooli- raamatukogudeta) 46% ning kulud ligikaudu 54% raamatukogude kuludest (ilma kooliraamatukogudeta).

Tabel 10.3. Suurema lugejate arvuga raamatukogude põhinäitajad

		Lugejate arv, tuhat			Kulud 2019, tuhat eurot		Töötajate arv	Teavikute arv, tuhat
		2015	2019	2020	Kokku	sh teavikutele		
1	Tallinna Keskraamatukogu	70,0	73,5	76,2	4 307	752	162	862
2	Eesti Rahvusraamatukogu	47,5	43,4	45,4	9 137	526	250	3 228
3	Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu	46,0	40,3	38,3	1 825	324	84	2 648
4	Tartu O. Lutsu nim. Linnaraamatukogu	35,9	37,8	37,0	2 140	241	102	602
5	Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu	36,8	35,5	33,6	2 473	827	52	693
6	Tartu Ülikooli Raamatukogu	50,6	30,9	30,1	4 442	1 171	123	4 158
7	Pärnu Keskraamatukogu	14,9	17,2	16,4	1 269	208	54	437
8	Saaremaa valla raamatukogud	11,5	11,7	10,9	978	200	45	368
9	Narva Keskraamatukogu	12,7	10,5	9,3	817	95	54	420
10	Lääne-Virumaa Keskraamatukogu	6,8	6,5	6,1	599	60	22	105
Kokku		332,7	307,3	303,3	27 987	4 404	948	13 521
2019/2015, +/-%			-7,6		24,4	23,8	-11,2	0,5

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

10.1.3. Raamatukogudevaheline laenutus, välissuhted

Raamatukogude vaates saab eksporditegevusena tinglikult käsitleda raamatukogudevahelist laenutust (RVL), mille vahendusel osutatakse teenuseid muuhulgas ka välisraamatukogudele. RVL võimaldab lugejatel tellida teavikuid teistest (välismaa või Eesti) raamatukogudest, samuti saavad välismaa raamatukogude lugejad teavikuid endale tellida Eesti raamatukogude kogudest. Rahvusraamatukogu raamatukogustatistika järgi tehti teadus- ja erialaraamatukogudele välisriikidest 2019. aastal 53 tellimust, millest 47 täideti (2015. aastal vastavalt 64 ja 59). Eesti teadus- ja erialaraamatukogudest esitati välisraamatukogudele 2019. aastal 1331 tellimust, millest täideti 1280 (2015. aastal vastavalt 1650 ja 1413).

Näiteks Tartu Ülikooli raamatukogus kasutas RVL teenust 2019. aastal 255 lugejat, kellelt laekus 918 tellimust. Võrreldes varasemate aastatega on vähenenud nii RVL tellijate kui tellimuste arv (2015. aastal oli tellijaid 359 ja tellimusi 1178). Vähenemise põhjus võib peituda selles, et raamatukogu enda andmebaasid katavad suuremas osas lugejate esmavajadused ning lugejad eelistavad lihtsamaid võimalusi vajalike allikate kättesaamiseks. Tartu Ülikooli raamatukogu sai 2019. aastal RVL kaudu tellimusi teistest Eesti raamatukogudest 293 ja välismaa raamatukogudest 625 (2015. aastal vastavalt 463 ja 715). Eesti teadusraamatukogudes puuduvaid materjale tellitakse peamiselt Põhjamaade, USA ning Saksamaa raamatukogudest. Tartu Ülikooli Raamatukogu ise edastas RVL kaudu teistele raamatukogudele 363 tellimust, millest enamik (358) läks Eesti raamatukogudele.

Rahvaraamatukogudes tehti 2019. aastal RVL-vahendusel kokku 183,9 tuhat teavikute tellimust, neist 94,8 tuhat olid väljaminevad tellimused ja 89,1 tuhat sissetulevad tellimused. Raamatukogude vaheline laenutus leiab enam kasutamist väljaspool suuremaid keskusi asuvates rahvaraamatukogudes. Suuremates keskraamatukogudes on RVL-teenuse kasutamine suhteliselt marginaalne, näiteks oli 2019. aastal Tallinna Keskraamatukogus nii sissetulevaid kui väljaminevaid tellimusi ainult 18 (raamatute liikumine haruraamatukogude vahel ei liigitu RVL-ks), samas kui Harjumaal kokku 5801; Pärnu Keskraamatukogus tehti RVL kaudu 722 tellimust, Pärnumaa raamatukogudes kokku aga 12247 tellimust. Rahvusraamatukogu tellis 2019. aastal RVL-teenuse vahendusel teistest raamatukogudest teavikuid 363 korda (tellimusi täideti 314 korda), RVL kaudu väljaminevaid tellimusi oli 351⁴.

RVL vähese kasutamise põhjusteks eriti suuremates raamatukogudes võib pidada ka seda, et lugejatel tuleb ise tellimuste postikulu tasuda ning samuti kitsendust, et teistest raamatukogudest tellitud teavikuid võib kasutada vaid raamatukogus kohapeal⁵. Siiski on valdades jm väiksemates piirkondades asuvates raamatukogudes RVL teenuse järele nõudlus endiselt olemas ja ka postikulude tasumisel püütakse seal leida kompromisse ja lahendusi. Näiteks võimaldab Pärnu Keskraamatukogu Pärnu maakonna piires raamatute saatmist ilma postiasutuse vahenduseta ehk tasuta (raamatute järel käib raamatukoguhoidja või valla transport).⁶ Nüüdseks on aga mitmel pool levinud ka pakiautomaatide teenus, mille kasutamine kasvas eriti pandeemia aegsete piirangutega seoses. RVL alase tegevusega seotud rahvusvahelisi tellimiskulusid aitab leevendada kuulumine teatud organisatsioonidesse, näiteks võimaldatakse maailma põllumajandusraamatukogusid ühendava organisatsiooni AGLINET liikmete vahel, kuhu kuulub ka Eesti Maaülikooli raamatukogu, tasuta RVL-teenuseid. Siiski on RVL teenuse kasutamise langustendents omane ka teistes riikides, sest järjest arenevad kõikvõimalikud elektroonilised andmebaasid, aga ka e-raamatu-kogud annavad soovitud teavikutele juurdepääsu ilma vajaduseta teavikuid füüsiliselt transportida.

2019. aasta lõpus oli rahvaraamatukogude teavikutest 16% võõrkeelsed, neist enamik venekeelsed. Rahvaraamatukogudesse 2019. aastal juurde tulnud raamatutest oli 14% võõrkeeltes.

⁴ Rahvusraamatukogu tegevusaruanne 2019, lk 31-32

⁵ Tallinna Keskraamatukogu 2019. aasta tegevuse aruanne, lk 43

⁶ Pärnu maakonna rahvaraamatukogude 2019. aasta tegevuse aruanne, lk 24

Raamatukogude välissuhted avalduvad sidemetes teiste riikide raamatukogudega, osavõtus rahvusvaheliste ühenduste tegevusest ja üritustest. Raamatukogusid ja raamatukoguhoidjaid ühendav MTÜ Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing (ERÜ) suhtleb raamatukoguühingutega üle maailma, esindab Eesti raamatukogunduse valdkonda rahvusvahelistes erialaorganisatsioonides IFLA (Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -institutsoonide Liit) ja EBLIDA (Euroopa Raamatukogude Teabe ja Dokumentatsiooni Liit). Rahvusvahelisest tegevust kavandades tugineb ERÜ Kultuuripoliitika 2020 põhialustele, kus rõhutatakse vajadust osaleda aktiivselt rahvusvaheliste organisatsioonide töös ja kultuurivaldkonna poliitikate kujundamisel.⁷

Rahvusraamatukogu osaleb aktiivselt rahvusvaheliste organisatsioonide ja võrgustike töös. Olles 16 rahvusvahelise erialaorganisatsiooni liige, teeb Eesti Rahvusraamatukogu koostööd teiste riikide rahvusraamatukogudega ja osaleb rahvusvahelistes koostööprojektides. Trükiste standardinumbrate haldajana Eestis jätkas Eesti Rahvusraamatukogu koostööd standardnumbrate rahvusvaheliste keskustega (ISBN, ISSN, ISMN), samuti koostööd Euroopa Parlamentide Uurimis- ja Dokumentatsioonikeskusega (*European Centre for Parliamentary Research and Documentation*, ECPRD). Koostöö jätkus ka rahvusvahelise andmekoguga RILM (muusikakirjanduse annoteeritud andmebaas) ja võeti osa rahvusvahelise Veebiarhiveerimise Konsortiumi (IIPC) algatatud veebiarhiveerimise projektidest (kliimamuutuste ja tehisintellekti teemal). Aastaid on toimunud koostöö Venemaa Rahvusraamatukoguga Rahvusvahelise vene raamatu koondkataloogi (1918-1926) projekti raames. Teised rahvusvahelised erialaorganisatsioonid, kus Rahvusraamatukogu on esindatud ja mille tegevuses osaletakse, olid Rahvusraamatukogude direktorite konverents CDNL, Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -institutsoonide Liit IFLA, Euroopa Ressursikirjelduse ja juurdepääsu huvigrupp EURIG, *Online Computer Library Center* (OCLC) juurde kuuluv Rahvusvaheline virtuaalne autoriteetfail VIAF nõukogu. 2019. aasta sügisest osalevad Rahvusraamatukogu ja Tartu Ülikooli Raamatukogu EODOPEN rahvusvahelises projektis, mis hõlmab 15 partnerraamatukogu 11-st Euroopa riigist. Projekt keskendub partnerite kogudes olevatele uuemate raamatute digitaalselt kättesaadavaks tegemisele. Projekt kestab 4 aastat ja nii Rahvusraamatukogu kui Tartu Ülikooli Raamatukogu kumbki kavatsevad selle aja jooksul digiteerida vähemalt 1000 teavikut oma kogudest, mille teevad nähtavaks digitaalarhiivis Digar. Lisaks luuakse projekti ühisportaal, kus kajastatakse kõiki projekti raames digiteeritud materjale, mis muudab neile ligipääsemise rahvusvahelisel tasemel mugavamaks ja digiteeritud kultuuripärandi veelgi kasutatavamaks. Programmi NORDPLUS raames osales Rahvusraamatukogu digihumanitaaria kompetentside suurendamise koostööprojektis *Going Beyond Search* koos Läti ja Leedu rahvusraamatukogude ning Umeå Ülikooli raamatukoguga Rootsist. Projekt kestis 2021. aasta lõpuni ja selle raames korraldati 2019. a detsembris koostöös Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Digitaalhumanitaaria Seltsiga VII rahvusvaheline Eesti digitaalhumanitaaria konverents, mille eesmärk oli uurida digitaalse kultuuripärandi kogude kujundamist ja kasutamist eri valdkondades. Programmi tulemusena peaksid raamatukogude digikogud muutuma lihtsamaks ja paremini kättesaadavaks.

Tallinna Keskraamatukogu osaleb *Public Libraries 2030* ühenduses ja valiti 2019. aasta suvel selle poolt ellu kutsutud üle-euroopalisse rahvaraamatukogude võrgustikku *Lighthouse Libraries*, mis ühendab Euroopa kõige innovaatilisemaid raamatukogusid. Tallinna Keskraamatukogu võõrkeelse kirjanduse osakond osales Põhja- ja Baltimaade raamatukogude koostöövõrgustiku tegevuses, mille ühisprojekti „*CreaTeams in Library*“ raames toimus ürituste ja koolituste sari „Roheline raamatukogu“, kus õpetati inimesi tegema keskkonnasäästlikumaid valikuid. Veel osaleti 2019. aastal NAPLE (Euroopa rahvaraamatukogude eest vastutavate riiklike asutuste foorum/ *National Authorities on Public Libraries in Europe*) e-raamatute töörühmas ja keskraamatukogude võrgustiku IFLA MetLib (*Metropolitan Libraries Section*) töös. Tallinna Keskraamatukogu osaleb ka linnadevahelises rahvusvahelises projektis *Urbact ACCESS* Tallinna töögruppis.

⁷ Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat nr 31, 2020

Eesti teadusraamatukogud osalevad regulaarselt mitmesuguste rahvusvaheliste organisatsioonide töös. Näiteks Tartu Ülikooli raamatukogu teeb koostööd Läänemere maade raamatukogude ühendusega *Bibliotheca Baltica*, Õigusinfokeskuste ja Õigusinfospetsialistide Konsortsiumiga (CLRLIS), Euroopa Tervishoiuteabe ja Meditsiiniraamatute Ühendusega (EAHIL), Rahvusvahelise Õigusraamatukogude Assotsiatsiooniga (IALL), Euroopa Teadusraamatukogude Liiduga (LIBER), Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -institutsioonide Liiduga (IFLA), Rahvusvaheline Muusikaraamatukogude, -arhiivide ja dokumendikeskuste Assotsiatsiooniga (IAML), Rahvusvaheline Heli- ja Audiovisuaalsete Arhiivide Assotsiatsiooniga (IASA), Euroopa Teadusraamatukogude Konsortsiumiga (CERL) jt. Nagu mainitud, osaleb Tartu Ülikooli Raamatukogu koos Eesti Rahvusraamatukoguga EDOPEN raamatute digiteerimise projektis, seejuures juhtpartnerina. Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu osaleb Läänemere maade raamatukogude ühenduses *Bibliotheca Baltica*, Rahvusvahelises Raamatukoguühingute ja -institutsioonide Liidus (IFLA), Euroopa Teadusraamatukogude Liidus (LIBER), Põhja- ja Baltimaade raamatukogude ja lugemise ajaloo uurimise võrgustikus (HIBOLIRE), Rahvusvahelises Muuseumide Nõukogus (ICOM), Rahvusvaheline Kunstikriitikute Ühingus (AICA) jm. Eesti Maaülikooli raamatukogu on maailma põllumajandusraamatukogusid ühendava organisatsiooni AGLINET liige (võimaldab liikmetest raamatukogude vahel tasuta RVL-teenust), lisaks on tal koostööpartneriteks põllumajandusraamatukogud USA-st, Hollandist, Saksamaalt, Kanadast ja Skandinaaviamaadest. Jätкус koostööprojekt FAO (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*) AGRIS/CARIS keskusega.

Otsesuhtlus välisraamatukogudega ja osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides aitab kaasa teadusraamatukogude teadustegevusele. Kaasalöömine rahvusvahelistes projektides või ka lihtsalt teiste riikide raamatukogude külastamine annab töötajatele rahvusvahelise töö kogemusi, laiendab silmaringi ja toob seeläbi kasu raamatukogude tegevuse arendamisele. Välissuhteid omavad ka väiksemad rahvaraamatukogud. Mõne näitena olgu siin mainitud Rapla Keskraamatukogu, kellel on partnerlussuhted Läti Madona rajooni raamatukoguga ja Leedu Anykščiai Rahvaraamatukoguga; Võru Keskraamatukogu koostöö Erasmus + programmi raames partneritega Belgiast, Itaaliast, Sloveeniast, Prantsusmaalt, Hispaaniast ja Kreekast; Saare Maakonna Keskraamatukogu ja Ameerika Suursaatkonna koostöö näituste, ürituste, koolituste, loengute ja väitlusõhtute näol jne.

10.1.4. Alavaldkondade ülevaated

10.1.4.1. Rahvaraamatukogud

Rahvaraamatukogud on kohalike omavalitsuste asutused, millede eesmärgiks on tagada elanikele vaba ja piiramatult juurdepääs infole, teadmistele, inimvõime saavutustele ning kultuurile, toetada elukestvat õppimist ja enesetäiendamist. Rahvaraamatukogu seaduse tähenduses on rahvaraamatukogu munitsipaalraamatukogu, kes kogub, säilitab ja teeb lugejale kättesaadavaks temale vajalikud trükised, auvised ja teised teavikud ning avalikud andmebaasid. Rahvaraamatukogude tegevust koordineerib Kultuuriministeerium ja igas maakonnas on keskne maakonnaraamatukogu, mis on maakonna teistele raamatukogudele komplekteerimis-, koolitus- ja nõustamiskeskuseks.

Lisaks rahvaraamatukogu seadusele juhendavad raamatukogud oma tegevuses teistest seadustest, oma põhimäärusest, rahvaraamatukogu töökorralduse juhendist ja IFLA/UNESCO rahvaraamatukogude manifestist. Rahvaraamatukogude võrgu tegevust toetab Kultuuriministeerium.

Rahvaraamatukogud on kohalikud infokeskused, mis peavad tagama kõigile kasutajatele võrdse ja tasuta juurdepääsu kogudele. Raamatukogu põhiteenused on teavikute kohalkasutus ja kojulaenus ning üldkasutatava andmesidevõrgu kaudu avalikule teabele juurdepääsu võimaldamine. Järjest enam kasvab rahvaraamatukogude roll olla inimestele nõustajaks, suunajaks ja harijaks. Rahvaraamatukogude sihiks on muutuda kompetentsikeskuseks, mis aitaks tänapäevases infokülluses õigeid valikuid teha. Täiesti tavaline on, et rahvaraamatukogud on ka suuremal või vähemal määral kohaliku kultuurielu keskuseks, korraldades mitmesuguseid kultuuriüritusi, näitusi jms. Nii korraldati Eesti rahvaraamatukogudes 2019. aastal kokku 12 460 näitust ja väljapanekut ning 14 006 üritust milles ühtekokku osales üle 297 tuhande inimese.

Rahvaraamatukogu seadus näeb ette, et igas kuni 10 tuhande elanikuga linnas peab olema vähemalt üks raamatukogu ja üle 10 tuhande elanikuga linnas peab olema vähemalt üks rahvaraamatukogu keskmiselt iga 15 tuhande elaniku kohta. Väljaspool linnu peab töötama vähemalt üks raamatukogu kuni 500 elanikuga teeninduspiirkonna kohta. Nendest tingimustest tulenevalt on rahvaraamatukogude võrk üle Eesti küllaltki tihe. Siiski on demograafiline olukord eriti väljaspool suurlinnasid viinud selleni, et rahvaraamatukogude arv on aasta-aastalt vähenenud ja kui näiteks 2008. aastal töötas Eestis veel 566 rahvaraamatukogu, siis 2019. aastal vaid 521 üldkasutatavat rahvaraamatukogu. Seega oli rahvaraamatukogusid võrreldes 2015. aastaga 19 võrra vähem. Mitmetes valdades on olemasolevad raamatukogud liidetud valla keskraamatukogudega või reorganiseeritud harukogudeks, mis võimaldab paremini kasutada komplekteerimisraha ja korraldada teavikute liikumist mitme raamatukogu vahel, samuti optimeerida üldist juhtimist. Suurenemistendentsi näitab ka rahva- ja kooliraamatukogude omavaheline liitumine. Tabelis 10.4 on ülevaatlikult ära toodud rahvaraamatukogude tegevuse põhinäitajad aastatel 2008–2019.

Tabel 10.4. Rahvaraamatukogude põhinäitajaid 2008–2019

	Raamatu- kogude arv	Teavikuid raamatukogu kohta, tuhat arvestus- üksust	Lugejate arv kokku, tuhat	Laenusi keskmiselt kasutaja kohta, arvestusüksust	Lugejaid 100 elaniku kohta	Töötajate arv	Arvuti- töökohad, sh lugejate kasutuses
2008	566	20,3	376,4	30,0	28	1 689	3 059
2009	565	20,3	390,8	31,0	29	1 645	3 070
2010	562	20,4	391,2	30,8	29	1 603	3 063
2011	563	20,6	389,8	31,6	29	1 587	3 060
2012	559	20,8	383,2	30,5	30	1 554	3 049
2013	556	21,0	377,7	29,6	29	1 544	3 011
2014	549	21,4	368,1	29,1	28	1 528	2 925
2015	540	21,4	363,4	28,6	28	1 471	2 875
2016	536	21,2	351,3	28,5	27	1 442	2 759
2017	532	20,9	353,5	28,7	27	1 434	2 777
2018	528	20,5	357,3	29,0	27	1 417	2 768
2019	521	20,4	359,3	28,8	27	1 400	2 734

Allikas: Statistikaamet

Sarnaselt raamatukogude arvu vähenemisega on langenud ka nende töötajate arv. Võrreldes 2015. aastaga oli rahvaraamatukogudes töötajaid 2019. aastal 71 inimese võrra vähem (-5%) ja võrreldes 2008. aastaga 289 inimese võrra vähem (-17%, vt tabel 10.5). Töötajatest 87% moodustasid raamatukoguhoidjad ja nende osakaal on võrreldes 2015. aastaga kasvanud (2015. a. 83%). Osaajaga töötajaid oli 2019. aastal 28% kõigist töötajatest (2015. a. sama), raamatukoguhoidjatest oli töölo osaajaga 22%.

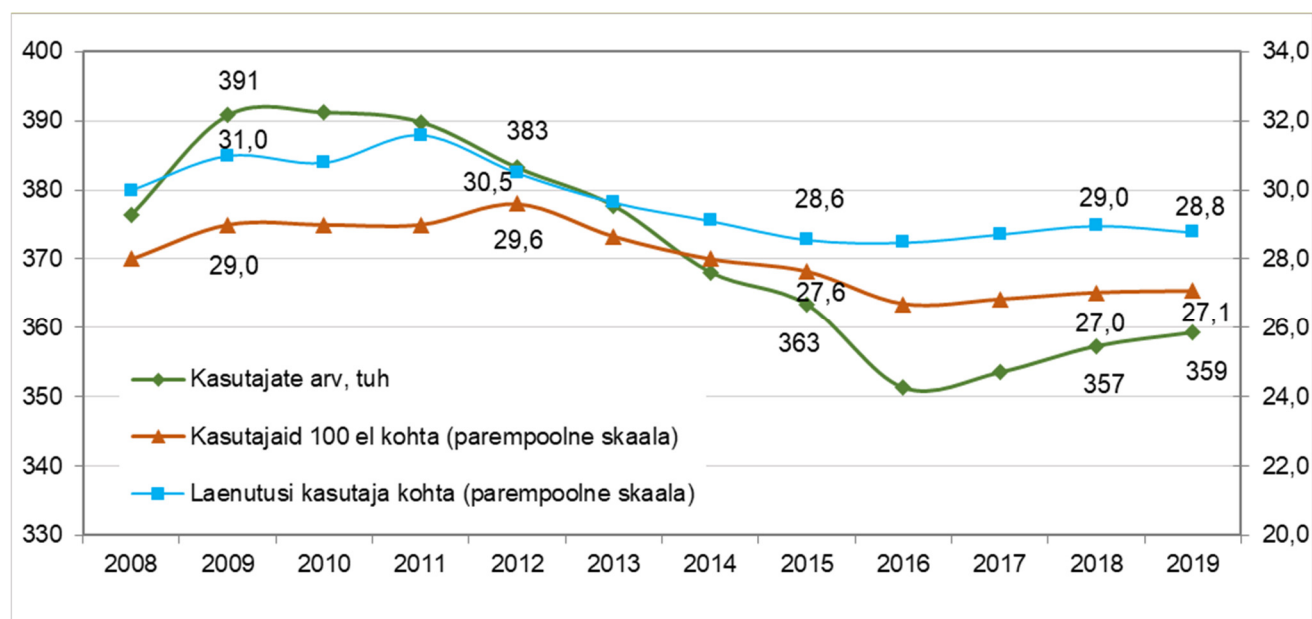
Tabel 10.5. Rahvaraamatukogude töötajad 2015 ja 2019

	Töötajate arv			Kooseisuline töötajate arv		
	2015	2019	Muutus 2019/2015 %	2015	2019	Muutus 2019/2015 %
Kokku	1 471	1 400	-4,8	1 306	1 246	-4,6
sh raamatukoguhoidjad	1 221	1 218	-0,3	1 125	1 106	-1,7
teised töötajad	250	182	-27,2	181	140	-22,7
sh täisajaga	1 066	1 009	-5,4	1 066	1009	-5,4
osaajaga	405	391	-3,5	240	237	-1,3

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Kuigi rahvaraamatukogude arv on langenud, on nende kasutajate arv alates 2017. aastast olnud väikeses kasvutrendis. Kui 2016. aastaks langes rahvaraamatukogude teenuseid kasutanud inimeste arv 351 tuhandeni, siis 2019. aastal kasvas lugejate arv 359 tuhandeni, olles siiski madalam kui 2015. aastal (363 tuhat). Kuna ka Eesti rahvaarv ajavahemikul 2015-2019 kasvas, siis on rahvaraamatukogude suhteline kasutajaskond jäänud siiski samale tasemele – keskmiselt 27 lugejat 100 elaniku kohta (vt joonis 10.7). Rahvaraamatukogude lugejatest 28% moodustasid kuni 16-aastased lapsed.

Joonis 10.7. Rahvaraamatukogude põhinäitajate dünaamika 2008–2019

Allikas: Statistikaamet

359 tuhandest rahvaraamatukogu kasutajast oli 2019. aastal teavikuid laenutanud 311 tuhat lugejat, seega 87%. Kõikidest laenutustest moodustasid kojulaenutused 86% ja kohallaenutused 14%.⁸ Võrreldes 2015. aastaga langes kojulaenutuste arv ligi 9%, kuid see-eest kasvas kohallaenutuste arv enam kui 23%. Kojulaenutusi oli ühe laenutaja kohta 2019. aastal keskmiselt 28 ning koju laenutatud teavikutest 60% moodustas ilu- või lastekirjandus.

Koos raamatukogudega on langenud ka arvutitöökohtade koguarv (-4,9%), kuid nende suhtarv ühe rahvaraamatukogu kohta on jäänud endiseks (5,3). Seejuures langes külastajate kasutuses olevate arvutitöökohtade osakaal 5,4% ja personalile kasutada olevate arvutitöökohtade osakaal 4,3%. 2019. aastal moodustasid külastajate kasutuses olevad arvutitöökohad kõikidest arvutitöökohtadest 53%.

Oluline on, et lugejaarvutid oleksid ajakohased ja töökorras, samuti kvaliteetne internetiühendus ja kohapealne WIFI levi. See võimaldab realselt kasutada raamatukogu katalooge, olla internetis ja teha muid vajalikke toiminguid.

Tabel 10.6. Rahvaraamatukogud maakondades 2019

	Arv	Lugejaid, tuhat	Lugejaid raamatukogu kohta	Lugejaid 100 elaniku kohta	Töötajate arv
Harjumaa	76	121,1	1 593	20	332
Tallinn	19	73,5	3 870	17	171
muu Harjumaa	57	47,6	835	29	161
Hiiumaa	8	3,9	483	41	17
Ida-Virumaa	34	29,7	874	22	183
Jõgevamaa	25	10,4	417	36	54
Järvamaa	27	9,9	368	33	49
Läänemaa	16	6,8	522	33	33
Lääne-Virumaa	40	18,7	467	32	87
Põlvamaa	29	9,6	330	39	60
Pärnumaa	50	27,4	549	32	104
Raplamaa	29	12,5	433	38	70
Saaremaa	30	12,4	412	37	48
Tartumaa	56	56,6	1 011	37	181
Valgamaa	23	8,9	388	32	43
Viljandimaa	40	16,6	416	36	72
Võrumaa	38	14,8	389	42	67
Eesti kokku 2019	521	359,3	690	27	1 400
Eesti kokku 2015	540	363,4	673	28	1 471
Eesti kokku 2011	563	389,8	692	29	1 587
Muutus 2019/2015 (%)	-3,5	-1,1	2,5	-3,6	-4,8

Allikad: Statistikaamet, Eesti Rahvusraamatukogu

⁸ Rahvusraamatukogu raamatukogustatistika

Teavikute laenutuste arv on muutunud sarnaselt raamatukogude kasutajatega, kuid laenutuste suhtarv on alates 2015. aastast püsinud suhteliselt ühtlasel tasemel ja jäänud vahemikku 28,5-29,0 laenutust ühe lugeja kohta. Varasematel aastatel on laenutuskordade arv ühe lugeja kohta ulatanud ka peaaegu 32-ni.

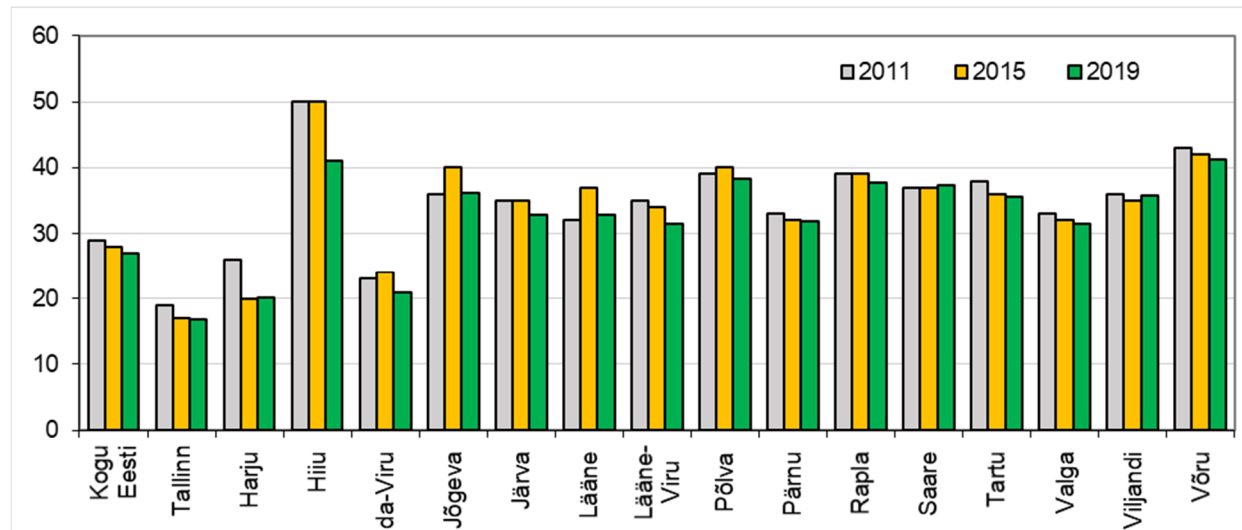
Eestis keskmiselt oli 2019. aastal ühe rahvaraamatukogu kohta lugejaid 690. Lugejate arv raamatukogu kohta varieerub maakondade lõikes väga erinevalt, alates 330 lugejast Põlvamaal, lõpetades 1593 lugejaga Harjumaal (vt tabel 10.6).

Suuresti mõjutab seda suuremate linnade olemasolu maakonnas, näiteks Harju maakonnas on mõjutajaks Tallinn, kus oli lugejaid ühe rahvaraamatukogu kohta 3870.⁹

Lugejate arv ühe rahvaraamatukogu kohta kasvas Eestis 2019. aastal võrreldes 2015. aastaga 17 inimese võrra, ehk 2,5%, mis on ka loomulik, sest raamatukogude arv vähenes kasutajatest kiiremini. Kui võrrelda rahvaraamatukogude kasutajate osakaalu elanikkonna suhtes, siis siin on olukord vastupidine ja väiksemates piirkondades moodustasid raamatukogude kasutajad kogu elanikkonnast suurema osakaalu kui linnades. Nii oli rahvaraamatukogudes lugejaid 100 tuhande elaniku kohta Võrumaal 42 ja Hiiu maakonnas 41, samas kui Ida-Virumaal oli see 22 ja Harjumaal 20, sh Tallinnas 17. Tallinna (ja ka Tartu) puhul tuleb siiski lisada, et seal paikneb veel suur hulk teadus- ja erialaraamatukogusid, mistõttu on raamatukogude kasutajaid neis linnades ja piirkondades elanike suhtes siiski enam.

Ajavahemikul 2015-2019 on rahvaraamatukogude lugejate arv 100 elaniku kohta kõige kiiremini langenud Hiiu maakonnas ja Ida-Virumaal (vastavalt -18% ja -13%), samal ajal on suhteline lugejate arv kasvanud vaid Harjumaal ja Saaremaal (mõlemas +1%, vt joonis 10.8).

Joonis 10.8. Rahvaraamatukogude kasutajaid 100 elaniku kohta 2011–2019

Allikas: Statistikaamet

Laenutuste arv ühe lugeja kohta oli 2019. aastal 28,8 ja see jäi võrreldes 2015. aastaga (28,6) samale tasemele, kuid võrreldes 2011. aastaga (31,6) oli juba mõnevõrra madalam. Raamatukogude kasutajate arvu ja ka külastatavuse vähenemist on muu hulgas mõjutanud Eesti elanike demograafiline olukord ja

⁹ Statistika arvestab ühe KOV piires asuvate raamatukogude külastusi ühe külastusena. Seega kui maakonnas on mitu KOV-i, siis külastades mitut erinevatele KOV-le kuuluvaid raamatukogusid, lähevad külastused kirja mitmekordsetena; kui ühes KOV-s on palju raamatukogusid, siis kajastuvad nende külastused statistikas üks kord. K.Holmi informatsioon

geograafiline ümberpaiknemine, mille tulemusena on kahanenud elanikkond maapiirkondades. Selle iseloomustamiseks võib välja tuua, et aastatel 2017-2019 vähenes elanike arv kõikjal Eesti maakondades, välja arvatud Harjumaal, Tartumaal, Hiiumaal ja Raplumaal. Ka loomulik iive (sünni- ja surmajuhtumite vahe) oli positiivne vaid Harju- ja Tartumaal, toimub elanikkonna vananemine.

Rahvaraamatukogude valduses oli 2019. aastal kokku 10,6 mln arvestusüksust teavikuid ning lisaks sellele 8,2 tuhat nimetust digitaalseid teavikuid. Teavikutest enamiku (10,4 mln) moodustasid raamatud (vt tabel 10.7). 2019. aastal lisandus kogudesse 385 tuhat eksemplari raamatuid, 15,8 tuhat ajakirjade aastakäiku¹⁰, 2817 auvist, 70 elektroonilist teavikut ja 1014 muud teavikut. Võrreldes 2015. aastaga, oli 2019. aastal uute raamatute ostude arv kasvanud (14 tuhande eksemplari võrra), kuid ajakirjade ja auviste ostude maht langenud (vt tabel 10.8).

Tabel 10.7. Rahvaraamatukogude teavikute arv aasta lõpul (tuhandetes)

	2015	2019
Raamatud (eksemplariid)	11 300,4	10 372,9
Ajakirjad (aastakäigud)	158,0	137,0
Auvised (eksemplari)	111,4	114,0
Ajalehed (nimetused)	3,9	3,7
Elektroonilisel kandjal teavikud (eksemplari)	4,9	3,8
Käsikirjad	0,7	0,9
Kokku arvestusüksusi	11 579,3	10 632,3
Digitaalseid teavikuid (nimetusi)	3,9	8,2
e-raamatuid (nimetusi)	2,4	4,9
e-raamatuid (litsentse)	16,5	24,1

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Tabel 10.8. Rahvaraamatukogude teavikute ostud (tuhat)

	2015	2019
Raamatud (eksemplariid)	306,1	320,2
Ajakirjad (aastakäigud)	14,8	13,6
Auvised (eksemplari)	2,5	1,7
Ajalehed (nimetused)	3,9	3,7
Digitaalsed teavikud (nimetusi)	1,3	1,3
e-raamatuid (nimetusi)	0,3	1,0
e-raamatuid (litsentse)	1,1	5,5
Komplekteerimiskulud kokku	4193,4	4763,9

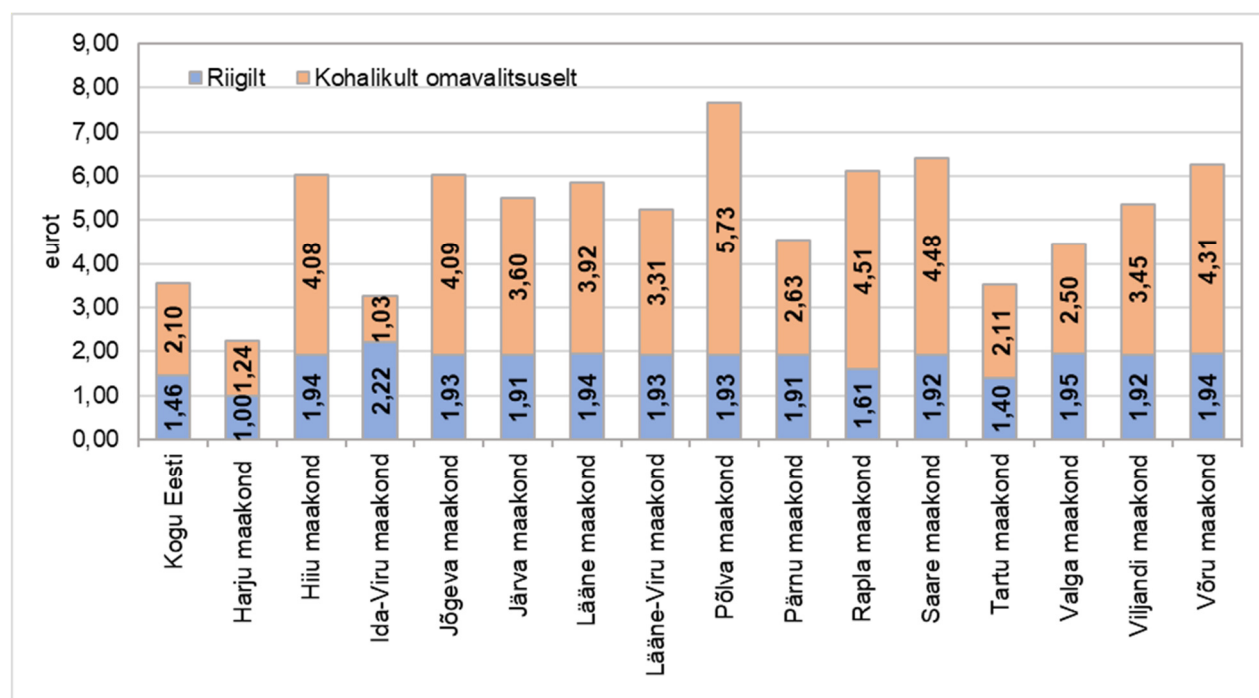
Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Rahvaraamatukogu seaduse järgi rahastatakse rahvaraamatukogusid peamiselt kohalike omavalitsuste eelarvetest ja osaliselt riigieelarvest, lisaks ka raamatukogude enda põhitegevusega seotud tasulistest

¹⁰ ajakirjanduse aastakäik loetakse üheks arvestusüksuseks

teenuste eest saadud vahenditest, annetustest ning laekumistest sihtasutustelt ja sihtkapitalidelt. Komplekteerimiskulud moodustasid 2019. aastal kokku 4,8 mln eurot (2015. aastal 4,2 mln eurot) ja sellesse panustasid nii riik kui ka kohalikud omavalitsused. Samas on riigi osatähtsus siin järjest langenud ja nii moodustasid 2019. aastal rahvaraamatukogude komplekteerimiskuludest riigi vahendid 40% ja omavalitsuse vahendid 59%, 2015. aastal oli riigi ja omavalitsuse osatähtsus vastavalt 43% ja 56% ning 2011. aastal 45% ja 54%. Rahvaraamatukogude komplekteerimiskuludest 1% oli pärit muudest allikatest. Ka komplekteerimiskulude osakaal raamatukogude jooksevkuludest on järjest langenud: kui enne 2000. aastaid moodustas see ligikaudu kolmandiku, 2011. aastal 19,4% ja 2015. aastal 18,7%, siis 2019. aastal 16,8%. Ühe elaniku kohta oli 2019. aastal Eestis keskmine komplekteerimiskulu 3,56 eurot (joonis 10.9). Maakondadest olid komplekteerimiskulud elanike kohta kõige suuremad Põlva maakonnas (7,66 eurot) ja Saaremaal (6,40 eurot) ning kõige madalamad Harju maakonnas (2,24 eurot) ja Ida-Virumaal (3,25 eurot). Kohaliku omavalitsuse osatähtsus teavikute komplekteerimise rahastamises oli kõige suurem Põlva maakonnas (75%) ja kõige väiksem Ida-Viru maakonnas (32%). Võrreldes 2015. aastaga on rahvaraamatukogude komplekteerimiskulud ühe elaniku kohta kasvanud keskmiselt 0,35 euro võrra (2015. aastal oli komplekteerimiskulu elaniku kohta keskmiselt 3,22 eurot).

Joonis 10.9. Rahvaraamatukogude komplekteerimiskulud elaniku kohta maakondade lõikes 2019

Allikad: Rahvaraamatukogude aastaaruanded

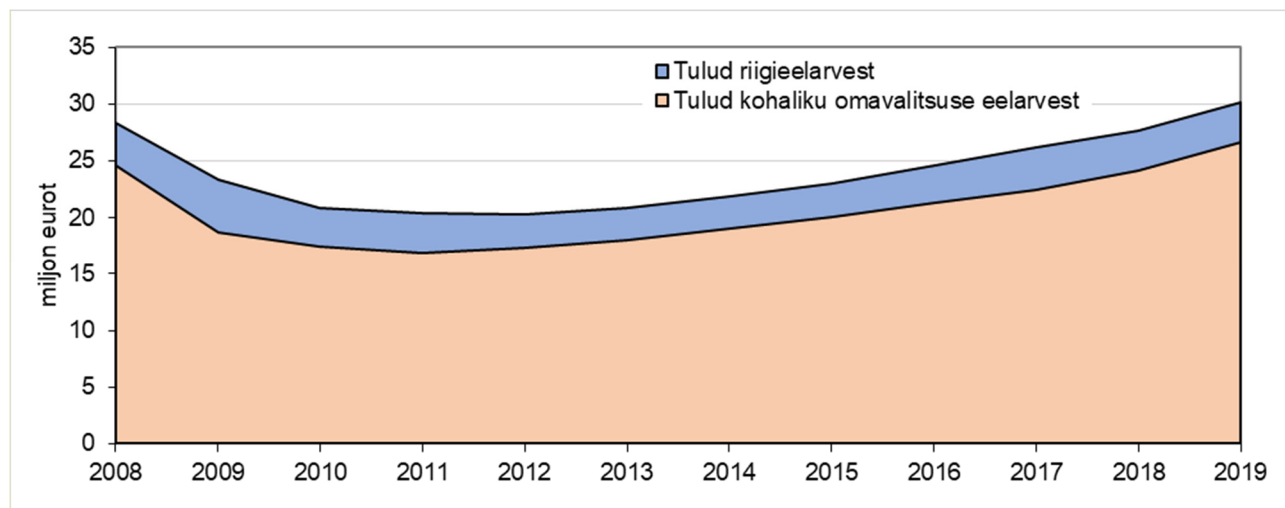
Vastavalt Kultuuriministeeriumi määrusele peab vähemalt 30% riigi poolt eraldatud teavikute soetamise toetussummadest kasutama etteantud kirjanduse ja kultuuriperioodika väljaannete hankimiseks vastavalt konkreetse rahvaraamatukogu sihtgrupi vajadustele ja eripärale.¹¹ Määruse lisas ära toodud nimekirjas on loetelu teavikutest ja väljaannetest nagu SA Kultuurileht väljaanded; kultuuriajakirjad, mille väljaandmist toetab Eesti Kultuurkapital; Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia saanud ja nomineeritud raamatud; riigi kultuuri aastapreemia saanud raamatud; Balti Assamblee kirjandus-

¹¹ Kultuuriministeeriumi määrus „Rahvaraamatukogudele riigieelarvest finantseeritavate kulude jaotamise kord“, Riigi Teataja I, 13.01.2015, 30

auhinna ja Euroopa Kirjandusauhinna saanud Eesti autor või eestikeelse tõlke raamatud; Põlvepiku-raamatu konkursi laureaadid, Paabeli Torni, Aasta Rosina, Nukitsa auhinna saanud raamatud; Eesti Lastekirjanduse Keskuse ja kirjastuse Tänapäev noorsooromaani võistluse auhinna saanud raamatud; 25 kauneima Eesti raamatu ning 5 kauneima Eesti lasteraamatu konkursil auhinnatud raamatud; kohalikke kirjanduspreemiaid saanud raamatud; kultuuriajakiri Oma Keel; erialaajakiri Raamatukogu; Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse soovitatud teavikud; Kultuuriministeeriumi toetusvoorudest toetust saanud teavikud; Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali soovitatud teavikud; teosed sarjast „Eesti Mõttelugu“; teosed sarjast „Avatud Eesti Raamat“; muuseumide väljaanded; riigiasutuste väljaanded.

Rahvaraamatukogu seaduse näeb ette, et kohalik omavalitsus peab tagama töötajate töötasud¹², kogude regulaarse varustatuse teavikutega ning vajaminevad ruumid, nende sisustuse ja majandamiskulude katmise. Omavalitsuste osa raamatukogude rahastamisel on aja jooksul suurenenud – kui 2009. aastal moodustas kohalike omavalitsuste osakaal rahvaraamatukogude kogutuludest 80% ja 2015. aastal 87%, siis 2019. aastal 88% (vt joonis 10.10).

Joonis 10.10. Rahvaraamatukogude tulud riigilt ja omavalitsustelt aastail 2008–2019

Allikas: Statistikaamet

Rahvaraamatukogude kuludest suurima osa moodustab tööjõukulu, mille osakaal kuludest oli 2019. aastal 62% (2015. aastal 59%), komplekteerimiskulud moodustasid 16% (2015. aastal 18%), investeeringud 5% (2015. aastal 3%) ja muud kulud 17% (2015. aastal 20%) (tabel 10.9). Kui võrrelda Statistikaameti andmeid Rahandusministeeriumi andmetega selgub, et rahvaraamatukogudele kohalike omavalitsuste poolt antud toetuste kogusummad on erinevad. Nii said Statistikaameti järgi rahvaraamatukogud kohalike omavalitsustelt 2019. aastal tuludena 26,6 mln eurot (vt tabel 10.9), samas kui omavalitsuste poolt Rahandusministeeriumile esitatud kohalike eelarvete täitmise aruanne näitab, et raamatukogusid toetati 2019. aastal kokku 31,4 mln euroga (vt tabel 10.10). Vahe tuleneb rahvaraamatukogude ebatäielikust aruandlusest ja kulude erinevast käsitlemisest (nt KOV näitab lisaks investeeringuid kinnisvarasse).

¹² Välja arvatud maakonnaraamatukoguks oleva rahvaraamatukogu nelja töötaja töötasudeks ja ülalpidamiseks, mis kaetakse Kultuuriministeeriumi ettepanekul riigieelarvest

Tabel 10.9. Rahvaraamatukogude tulud ja kulud 2015 ja 2019

	2015		2019		Muutus 2019/15, %
	miljon eurot	%	miljon eurot	%	
Tulud kokku	23,0	100	30,2	100	31,3
Tulud riigieelarvest	2,5	11	3,3	11	32,0
Tulud kohalikelt omavalitsustelt	20,0	87	26,6	88	1,1
Tulud muudest allikatest	0,5	2	0,3	1	-40,0
Kulud kokku	23,0	100	29,9	100	30,0
Tööjõukulud	13,5	59	18,5	62	37,0
Komplekteerimiskulud	4,2	18	4,8	16	14,3
Investeeringud	0,6	3	1,5	5	150,0
Muud kulud	4,7	20	5,1	17	8,5

Allikas: Statistikaamet

Tabel 10.10. Kohalike omavalitsuste kulutused raamatukogudele 2014–2019, tuhat eurot

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Muutus 2019/2015 %
Harjumaa	5 923	6 484	6 459	6 918	7 781	9 639	48,7
Tallinn	2 992	3 119	3 276	3 549	4 107	4 426	41,9
muu Harjumaa	2 932	3 365	3 183	3 369	3 674	5 213	54,9
Hiiumaa	223	230	262	273	298	322	40,0
Ida-Virumaa	2 593	2 743	3 194	3 364	2 923	3 088	12,6
Jõgevamaa	835	891	965	969	919	1 043	17,1
Järvamaa	790	800	878	932	985	1 007	25,9
Läänemaa	611	633	678	731	644	669	5,7
Lääne-Virumaa	1 595	1 681	1 804	1 835	2 177	2 192	30,4
Põlvamaa	987	1 059	1 133	1 637	1 214	1 136	7,3
Pärnumaa	1 566	1 672	1 746	1 840	2 251	2 361	41,2
Raplamaa	1 111	1 172	1 220	1 240	1 249	1 402	19,6
Saaremaa	811	878	960	1 090	1 030	1 033	17,7
Tartumaa	2 541	2 746	3 033	3 201	3 515	3 867	40,8
Valgamaa	664	685	740	932	821	872	27,3
Viljandimaa	1 156	1 132	1 198	1 327	1 359	1 543	36,3
Võrumaa	887	938	986	1 011	1 198	1 255	33,8
Kokku	22 293	23 744	25 256	27 300	28 364	31 429	32,4

Allikas: Rahandusministeerium

Kohalike omavalitsuste raamatukogudele eraldatud vahendid kasvasid 2019. aastal kõigis maakondades ja välja arvatud Põlvamaal. Suhteline kasv oli kõige suurem Harjumaal (+55% ilma Tallinnata), kuid

Põlvamaal langesid kulutused aastaga 6%. Ajavahemikus 2015-2019. aastani kasvasid kohaliku omavalitsuse kulutused raamatukogudele samuti kõige enam Harjumaal (+42% ilma Tallinnata) ja kõige tagasihoidlikumalt Läänemaal (+6%).

Kuigi e-raamatuid tuleb järjest juurde ja lugejatel on teavikutele võimalik raamatukogudes elektrooniliselt juurde pääseda, pakub siiani ainukesena kaasaegsete eestikeelsete e-raamatute laenutusteenust Tallinna Keskraamatukogu. See toimub laenutus- ja lugemiskeskonna ELLU vahendusel, mis on kasutusel olnud 2012. aastast. E-raamatukogus ELLU saavad e-raamatuid laenata ja lugeda Tallinna Keskraamatukogu registreeritud lugejad¹³. E-raamatute lugemiseks saab kasutada nii arvutit kui nutiseadmeid (kuid mitte e-lugeri) ja lugemise ajaks on vajalik püsiv internetiühendus, sest faili laenutatava teavikuga ei ole võimalik alla laadida. Lugeja saab e-teavikule tähtajalise juurdepääsu ja tagastamistähtaaja möödumisel kaob lugejal automaatselt e-raamatu lugemise võimalus. E-raamatuid laenatakse litsentside alusel ja ühe E-raamatu litsents kehtib kümme laenutuskorda. Iga litsentsiga on võimalik e-raamatut välja laenutada ühekorraga viiele lugejale. 2019. aastal osteti Tallinna Keskraamatukogu e-raamatukogusse 795 nimetust (2015. aastal 467 nimetust) e-raamatuid ja kokku 4644 litsentsi (2015. aastal 1089). Ostetud nimetustest 318 lisandusid ELLU-sse esmakordselt, teised olid varem olemas ja neile hangiti lisalitsentsid. Kokku osteti e-raamatuid 88 kirjastajalt (2015. aastal 49)¹⁴. Lisaks võimaldab Tallinna Keskraamatukogu inglise- ja venekeelsete e-raamatute ja audioraamatute laenutust *OverDrive* keskkonna kaudu. Tallinna Keskraamatukogu e-raamatukogude populaarsust näitas see, et 2019. aastal kasvasid võrreldes eelnenud aastaga laenutused ELLU keskkonnas 37% ja *OverDrive* keskkonnas isegi +118%. Lisaks Tallinna Keskraamatukogule laenutab piiratud valikus e-raamatuid ka Tartu Linnaraamatukogu (2022. aasta seisuga 36 nimetust eesti autoritelt).

ELLU-sse osteti 2019. aastal e-raamatuid Eesti Digiraamatute Keskuse (EDRK) vahendusel. Enamik kirjastajaid müüb e-raamatute litsentse 10 laenutuskorra kehtivusega, 20 laenutuskorraga litsentse müüs teostele vaid kolm kirjastust (Tänapäev, Tallinna Ülikooli Kirjastus ja *Readme*). Piiratud on ka laenutusõigustega e-raamatute nimetuste arv ja laenutusõigusi ei saada nii palju, kui soovitakse. Nii ei saanud 2019. aastal Tallinna Keskraamatukogu EDRK vahendusel soovitud e-raamatute ostmiseks luba 10 uue nimetuse puhul, juba olemasolevatele e-raamatutele lisalitsentside ostmiseks saadi EDRK-lt eitav vastus 73 nimetuse puhul. Samuti on e-raamatute litsentside ostmine ELLU-sse muutunud kallimaks ja nii kasvas ELLU-sse ostetud e-raamatute keskmine hind 2019. aastal võrreldes eelnenud aastaga 3% (2019. aastal oli keskmine hind 14,81 eurot, 2018. aastal 14,38) ja võrreldes 2015. aastaga +21% (2015. aastal oli ostetud e-raamatu keskmine maksumus 12,23 eurot).

Ehkki lugejate huvi e-raamatute vastu kasvab, mida näitab ka Tallinna Keskraamatukogu e-laenutuste arvu suurenemine, on laiemal leviku takistuseks e-raamatute piiratud valik, sest digiraamatute nimekiri jääb vaid ühe-kahe protsendi juurde kogu kirjandusturust ja kirjastused ei ole olnud ka eriti huvitatud selle laiendamisest (hirm, et digiraamatud võtavad ära paberraamatute tulud, piraatluse kartus jne).¹⁵ Veel pärsivad nõudlust piirangud autorikaitsega digiraamatute laenutamisel. Ida-Virumaa rahvaraamatukogud on viidanud, et paljud venekeelsed e-raamatud ning auvised on internetis tasuta kättesaadavad, mistõttu saavad lugejad neid kasutada ilma raamatukogu vahenduseta.

Kuigi hetkel Eestis üleriigilist ühtset alustel toimivat e-väljaannete laenutamise süsteemi pole, on olemas plaanid selle loomiseks. Nii on kavas käivitada 2022. aasta lõpus riiklik e-väljaannete laenutamise

¹³ Koroonakriisi ajal avas Tallinna Keskraamatukogu oma e-raamatute keskkonna ELLU kasutajatele üle Eesti

¹⁴ Tallinna Keskraamatukogu 2019. aasta aruanne

¹⁵ M.Adamsoo. „Digiraamatud - umbtänav või õhkutõus“ Ajakiri Raamatukogu 4/2020

keskkond, mis koondab nii e-raamatuid, e-ajalehti, e-ajakirju kui audioraamatuid. Teenust saaksid tasuta kasutada kõik Eesti isikukoodiga inimesed ning seda nii nutiseadmest kui ka veebilehitsejast. Uus teenus soovitakse siduda ka rakenduskõrgkoolide vajadustega, et toetada õppetööd. Samuti saab keskkond olema kasutatav erivajadustega inimestele, sh ka näiteks pimedatele ja vaegnägijatele. Keskkonnas saaks e-väljaandeid vastu võtta, hoiustada kui ka laenutada ja teenuseid oleks võimalik kasutada ka ilma interneti püsiühendusest. Platvormi hankimiseks vajalik rahastus saadakse Euroopa Struktuurifondist¹⁶.

10.1.4.2. Teadus- ja erialaraamatukogud

Teadus- ja erialaraamatukogud on erineva otstarbe ja funktsiooniga raamatukogud, mis koguvad ja vahendavad teadus- või arendustegevuse alast, erialast või kõrgkooliõppega seotud teavet. Siia kuuluvad Eesti Rahvusraamatukogu, ülikooliraamatukogud, teiste kõrgharidusasutuste raamatukogud ja mitmesugused erialaraamatukogud.

Teadusraamatukogude eesmärgiks on tagada riigi ning ühiskonna arenguks vajaliku informatsiooni kättesaadavus, teadus- ja arendustegevusele kaasaaitamine, elanikkonna haridustaseme ja üldise harituse tõusu soodustamine ning riigi teaduspotentsiaali suurendamine. Teadusraamatukogud on avalikud raamatukogud, mille ülesanne on teadusinformatsiooni kogumine, säilitamine, töötlemine ja kättesaadavaks tegemine. Teadusraamatukogud on oluline lüli teadusandmete avalikustamise protsessis. Kõigi avalik-õiguslike ülikoolide juures töötavad teadusraamatukogudena ülikooliraamatukogud, mille rolliks on õppetöö toetamine ja rikastamine, et selle kaudu suurendada õppetöö tulemuslikkust, arendada üliõpilaste tulevikuoskusi ning pakkuda üliõpilastele terviklikku ülikoolikogemust. Eesti teadlaskonnal aitavad teadusraamatukogud oma igapäevatöös rakendada teadusandmete haldamise parimaid praktikaid. Oma tegevusega annavad teadusraamatukogud olulise panuse Eesti teaduse ja kultuuri jätkusuutliku arendamise elluviimisel. Teadusraamatukogud kuuluvad Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalasse (Rahvusraamatukogu kuulub Kultuuriministeeriumi haldusalasse) ja nad peavad vastama ministeeriumi poolt teadusraamatukogudele esitatavatele nõuetele.¹⁷

Erialaraamatukogu on iseseisev raamatukogu, mille ülesandeks on hankida ja vahendada teavet ühe teatud eriala või ainevaldkonna piires ning teenindada peamiselt kindlat sihtrühma. Erialaraamatukogud on mitmesuguste ametiasutuste, arhiivide, kõrgkoolide, muuseumide jm. raamatukogud. Erialaraamatukogude hulka kuulub ka Eesti Hoiuraamatukogu, mis säilitab üleriigilist vähekasutatavate trükiste hoiukogu, võtab hoiule teistest raamatukogudest, asutustest ja ka eraisikutelt säilitamist väärivat teaduslikku, tehnilist ja kultuurialast kirjandust¹⁸. Hoiuraamatukogu osakonnana töötab Eesti Pimedate Raamatukogu, mis teenindab nägemispuudega lugejaid. Erinevalt rahvaraamatukogudest ei ole kõik eriala- ja teadusraamatukogud üldsusele avatud.

Eesti Rahvusraamatukogu ülesanded on kindlaks määratud Eesti Rahvusraamatukogu seadusega¹⁹ ja selle järgi on Eesti Rahvusraamatukogu põhifunktsioonideks Eestis ilmunud või Eestit puudutavate teavikute kogumine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine; parlamendiraamatukoguks olemine, Eesti teavikute riiklik bibliograafiline registreerimine rahvusbibliograafia andmebaasis, trükitoodangu- ja raamatukogualaste riiklike statistiliste andmete kogumine ja esitamine, raamatute jt väljaannete standardnumbrite (ISBN, ISSN, ISMN) rahvusliku agentuurina tegutsemine. Rahvusraamatukogu vastutusvaldkonda kuulub ka

¹⁶ Rahvusraamatukogude arendusprojektid. <https://www.nlib.ee/arendusprojektid>

¹⁷ Teadusraamatukogudele esitatavad nõuded ning teadusraamatukogu nimetamise tingimused ja kord, RT I. 12.01.2012, 3. Oli kehtiv kuni 31.08.2019

¹⁸ Hoiuraamatukogu kavatsetakse ühendada Eesti Rahvusraamatukoguga, et tagada parem teenuste sidusus

¹⁹ RT I, 13.03.2019, 40

humanitaar- ja sotsiaalteaduste informatsiooni kogumine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine, samuti raamatukogude võrgu erialakoostöö koordineerimine oma haldusalas ja raamatukogusid kureerivate ministeeriumidega. Rahvusraamatukogu täidab ka kultuurikeskuse rolli, kus toimuvad näitused, konverentsid, teatrietendused, kontserdid jm kultuuriüritused.

Statistikaameti andmetel tegutses 2019. aastal Eestis 39 teadus- ja erialaraamatukogu (vt tabel 10.11).

Tabel 10.11. Teadus- ja erialaraamatukogude näitajad 2019

	Arv	Lugejate arv, tuhat	Töötajate arv	Teavikuid, tuhat arvestusüksust
Rahvusraamatukogu	1	43	250	3 228
Ülikooliraamatukogud	6	122	290	8 039
Teiste kõrgharidusasutuste raamatukogud	11	16	34	342
Erialaraamatukogud	21	15	86	2 168
Kokku	39	195	660	13 778

Allikas: Statistikaamet

Siiski on erialaraamatukogusid rohkem kui statistika näitab. Nii võivad erialaraamatukogud tegutseda suurema organisatsiooni allasutusena, näiteks on Tartu Ülikoolil 30 erialaraamatukogu, mis statistikas koonduvad kõik Tartu Ülikooli Raamatukogu alla. Statistika kogumise alt jäävad välja ka näiteks Eesti Panga ja välis-saatkondade raamatukogud ja paljude muude asutuste ning organisatsioonide raamatukogud, sest seadusandlus nende tegevust ei reguleeri ning neil pole seetõttu ka statistika esitamise kohustust.

Teadus- ja erialaraamatukogudes töötas 2019. aastal 660 inimest, nendest 92% moodustasid raamatukoguhoidjad ja kvalifitseeritud spetsialistid (kokku 608 inimest). Töötajate arv on alates 2009. aastast järjepidevalt kahanenud (vt tabel 10.12).

Lugejaid oli teadus- ja erialaraamatukogudel 2019. aastal kokku 195,5 tuhat. Lugejate arv on alates 2018. aastast taas kiiremini kahanema hakanud ja võrreldes 2015. aastaga oli teadus- ja erialaraamatukogude kasutajate arv 2019. aastaks langenud 14% (vt tabel 10.12). Koos kasutajate vähenemisega on langenud nii laenutuste arv kokku kui ka iga lugeja kohta. Kui 2015. aastal laenutati teadus- ja erialaraamatukogudest kokku 1524,5 tuhat arvestusüksust, siis 2019. aastal 982,9 tuhat arvestusüksust. Sellest tulenevalt oli ühe lugeja kohta laenutusi 2015. aastal 6,7 ja 2019. aastal 5,0. Siiski jäi võrreldes 2018. ja 2017. aastaga laenutuste arv ühe lugeja kohta samale tasemele.

Teadusraamatukogudest on suurimate kasutajate arvuga ülikoolide raamatukogud (vt tabel 10.13), aga samuti Eesti Rahvusraamatukogu. Ülikooliraamatukogude ülesandeks on eelkõige kõrghariduse omandamise ja teadustegevuse toetamine ning selleks õppijatele ja teadlastele soodsa keskkonna loomine.

Kuue ülikooliraamatukogu kasutajad moodustasid 2019. aastal 62% kogu teadus- ja erialaraamatukogude kasutajate arvust, koos Eesti Rahvusraamatukoguga ulatus see aga 84%-ni.

Tabel 10.12. Teadus- ja erialaraamatukogude näitajad 2008–2019

	Raamatukogude arv	Lugejate arv kokku, tuhat	Töötajate arv	Laenutusi lugeja kohta, arvestusüksust
2008	55	206,6	1 053	11,6
2009	53	178,1	964	13,2
2010	54	192,1	923	12,8
2011	51	201,5	904	12,2
2012	50	199,4	895	10,4
2013	50	227,6	883	8,1
2014	44	231,4	824	7,5
2015	44	227,6	793	6,7
2016	43	230,1	755	5,7
2017	40	231,2	713	4,9
2018	38	203,9	681	5,0
2019	39	195,5	660	5,0

Allikas: Statistikaamet

Tabel 10.13. Ülikooliraamatukogud 2015 ja 2019

	Lugejate arv, tuhat		Töötajate arv		Kulud, tuhat eurot	
	2015	2019	2015	2019	2015	2019
Tartu Ülikooli Raamatukogu	50,6	30,9	134	123	4 546	4 442
Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu	46,0	40,3	112	84	1 702	2 648
Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu	36,8	35,5	69	52	1 921	2 473
Eesti Maaülikooli Raamatukogu	6,9	6,3	16	15	377	480
Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu	5,4	5,3	7	7	147	209
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Raamatukogu	3,1	3,5	10	9	257	280
Kokku	148,8	121,8	348	290	8 950	10 532
Muutus, 2015/2011, +/-%		-18,1		-16,7		17,7

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Teiste kõrgkoolide raamatukogusid oli 2019. aastal Eesti Rahvusraamatukogu statistika põhjal kokku 11. Sarnaselt ülikoolide raamatukogudega on ka teiste kõrgkoolide raamatukogude missiooniks toetada oma õppeasutustes õppimist ja uurimistööde läbiviimist ning omada selleks vajalikku teavikute kogu ning ajakohast elektroonilise infootsingu süsteemi.

Muudest erialaraamatukogudest on tuntumad veel Eesti Hoiuraamatukogu, kus säilitatakse teistelt Eesti raamatukogudelt vastuvõetud harvem kasutatavaid trükiseid ning mis võimaldab teistel raamatukogudel täiendada oma kogusid neile vajalike teavikutega. Eesti Hoiuraamatukogu valmistab ja teeb oma filiaali Eesti Pimedate Raamatukogu vahendusel nägemispuuetega inimestele kättesaadavaks heliraamatuid ja

ajakirju ning punktikirjas teavikuid. Eesti Lastekirjanduse Keskus tegutseb lastekirjanduse aine-valdkonnas kompetentsi- ja elamuskeskusena ning eriala- ja lasteraamatukoguna. Keskuse põhiülesanne on eesti lastekirjanduse arendamine, kogumine, säilitamine, uurimine ning vahendamine hariduslikel, teaduslikel ja elamuslikel eesmärkidel.

Teadus- ja erialaraamatukogudes oli 2019. aastal kokku 13,8 miljonit teavikut (2015. aastal 14,0 miljonit). Valdava osa teavikute koguarvust moodustavad Rahvusraamatukogu ja ülikoolide raamatukogude teavikud (tabel 10.14).

Tabel 10.14. Ülikoolide raamatukogude ja Eesti Rahvusraamatukogu teavikute arv 2015 ja 2019 (tuhandetes)

	2015	2019
Kokku teavikuid	10 170,2	11 267,7
Raamatud (eksemplari)	8 083,6	8 068,0
Jadaväljaanded (arvestusüksus)	1 474,1	1 486,9
Auvised (eksemplari)	141,1	154,1
Graafikateavikud (eksemplari)	294,2	306,9
Noodiväljaanded (eksemplari)	278,9	275,2
Käsitrad (eksemplari)	95,2	100,2
Mikrovormid (eksemplari)	43,8	29,9
Elektroonilised jadaväljaanded (nimetusi)	308,4	396,7
E-raamatud (nimetusi)	537,1	1 617,6
Omalooodud andmebaasid (nimetusi)	0,1	0,1
Hangitud andmebaasid (ligipääs, nimetusi)	0,3	0,4

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Teadusraamatukogudele on määrusega kehtestatud ühtne komplekteerimiskava ja selle finantseerimise kord, mis hõlmab teadus- ja arendustegevuseks vajalikku teadusinformatsiooni. Määruses nähakse ette, et komplekteerimiskava tuleb koostada arvestades teadus- ja arendustegevuste valdkondi, tarbijate nõudlust, komplekteerimise järjepidevust ning teadusinformatsiooni kahetasandilist valikut (teadustööd toetav tasand ja põhiinformatsiooni tasand)²⁰. Ühtse komplekteerimiskava koostavad teadusraamatukogud ise ja esitavad selle iga aasta 1. novembriks Haridus- ja Teadusministeeriumile.

Teavikute hankimisel oli 2019. aastal veel probleemiks see, et E-teavikud (raamatud ja ajakirjad) maksustati kõrgemalt kui paberväljaandeid (vastavalt 20% ja 9%). Seetõttu otsustati tellimisel sageli just paberväljaannete kasuks, kuigi näiteks kõrgkoolide raamatukogud oleksid e-õpet silmas pidades eelistanud enam e-teavikuid. Selle tulemusel e-teavikute osakaal vähenes, kuna kasulikum oli loobuda just e-väljaannetest, kuigi need oleksid olnud vajaliku info kättesaamiseks kasutajale mugavamad. Siiski muudeti 1. maist 2020. aastal käibemaksuseadust selliselt, et e-raamatud ja e-ajakirjad maksustati sarnaselt paberväljaannetega 9%-ga ja see tõi teatava leevenduse teavikute ostmiseks.

Teadus- ja erialaraamatukogude *tulud* moodustasid 2019. aastal kokku 22,2 mln eurot ning peamine osa (80%) sellest tuli riigieelarvest (17,7 miljonit eurot, vt tabel 10.15). Teatud osa tuludest (20%, 4,5 miljonit

²⁰ Teadusraamatukogude ühtse komplekteerimiskava koostamise põhimõtted ja teadusraamatukogude teadusinformatsiooni finantseerimise taotlemise, taotluste läbivaatamise ning finantseerimise otsustamise kord. RT I, 26.06.2019, 6

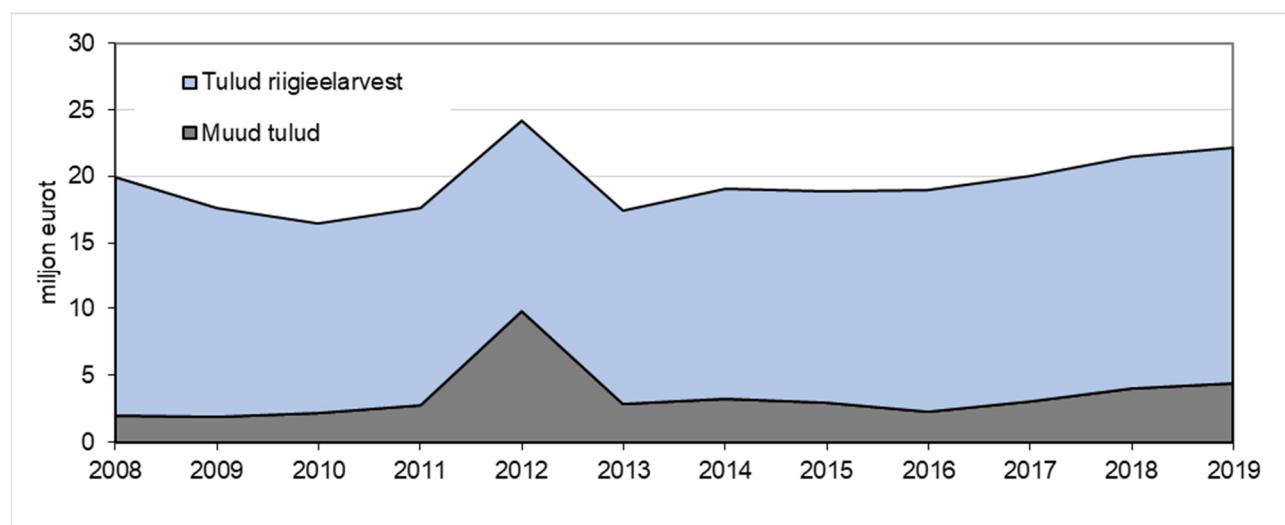
eurot) saadi muudest allikatest (sh omatulu, Eesti Kultuurkapitali ja Euroopa Komisjoni toetused, sponsorlus jm; Kohalikelt omavalitsustelt saadud tulude osatähtsus oli minimaalne (40 tuhat eurot 2019. aastal). Teadus- ja erialaraamatukogude kuludest moodustasid kõige suurema osa tööjõukulud, mis olid 2019. aastal 11,7 miljonit eurot (54% kogukuludest), sellele järgnesid muud kulud 6,4 miljonit eurot (30% kogukuludest), kus suurima osa moodustasid halduskulud (3,6 miljonit eurot) (17%) ja komplekteerimiskulud 3,4 miljonit eurot (16% kogukuludest). Võrreldes 2015. aastaga, kasvasid 2019. aastaks kõige kiiremini teadus- ja erialaraamatukogude muud kulud (+39%), millest suurema osa moodustasid halduskulud (kommunaalteenused, transport, kantseleikulud, majanduskulud jne). Tööjõukulud kasvasid sama ajaga 19% ja komplekteerimiskulud suurenesid 17%. Seevastu investeeringud põhivarasse vähenesid ajavahemikul 2015-2019 ligi 85 % võrra ning selle osakaal kogukuludest langes alla 1% (0,9% 2019. aastal). Võrdluseks moodustasid investeeringud põhivarasse kogukuludest 2015. aastal 7%.

Tabel 10.15. Teadus- ja erialaraamatukogude tulud ja kulud 2015 ja 2019

	2015		2019		Muutus 2015/2011 (%)
	miljon eurot	%	miljon eurot	%	
Tulud kokku	18,8	100	22,2	100	18,1
Tulud riigieelarvest	15,8	83,9	17,7	79,6	12,0
Tulud kohalikelt omavalitsustelt	0,03	0,2	0,04	0,2	33,3
Tulud muudest allikatest	3,0	15,9	4,5	20,2	50,0
Kulud kokku	18,6	100	21,7	100	16,7
Tööjõukulud	9,8	52,7	11,7	53,9	19,4
Komplekteerimiskulud	2,9	15,6	3,4	15,7	17,2
Investeeringud põhivarasse	1,3	7,0	0,2	0,9	-84,6
Muud kulud	4,6	24,7	6,4	29,5	39,1

Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.11. Teadus- ja erialaraamatukogude tulud 2008–2019

Allikas: Statistikaamet

10.1.4.3. Kooliraamatukogud

Kooliraamatukogude eesmärgiks on toetada nii õpilasi kui õpetajaid õppeprotsessis. Kooliraamatukogude põhiülesandeks on tagada trükiste, audiovisuaalsete ja muude infokandjate säilitamine ning kättesaadavaks tegemine, et sellega tagada kooli õppekavade elluviimine. Kooliraamatukogude kogud jagunevad otstarbe järgi põhikoguks ja õppekirjanduse koguks. Põhikogu sisaldab teavikuid, mis annavad üldarendavaid õppe- ja kasvatustöös vajaminevaid teadmisi ning kuhu kuuluvad ilu- ja teatmekirjandus, muusika, filmid, perioodika. Õppekirjanduse kogu moodustavad aga õppekava täitmiseks vajalikud teavikud nagu õpikud, õppematerjalid ning õppematerjalide komplektid. Kooliraamatukogud aitavad õpilastel arendada iseseisva õpitöö oskusi ning süvendada lugemishuvi. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi peavad kõigis põhikoolides ja gümnaasiumides olema raamatukogud ning Haridus- ja Teadusministeeriumi kehtestatud kooliraamatukogude töökorralduse alused annavad võimaluse rakendada kahte liiki koole teenindavaid raamatukogusid - kas kooliraamatukogusid-õpikeskuseid või õpperaamatukogusid²¹. Kooliraamatukogu-õpikeskus on kooli üksus, mis oma tegevusega toetab kooli õppekava elluviimist ja võimaldab oma keskkonna ja kogude kaudu erinevate õppemeetodite rakendamist, infokirjaoskuste edendamist, õpilaste iseseisva õpitöö oskuse arendamist ning lugemishuvi süvendamist. Õpperaamatukogu seevastu sisaldab vaid õppekirjandust, sõnaraamatuid, teatmeteoseid ja muid igapäevaseks õppetööks vajalikke teavikuid. Koolides, kus on ainult õpperaamatukogu, täidab kooliraamatukogu ülesannet põhikogu osas rahvaraamatukogu, mis peab asuma kas kooliga samas hoones või koolimaja lähedal. Kooliraamatukogud pakuvad võimalusi õpilastele veeta kasulikult vaba aega ja õpetajatele teha õppetöö mitmekesisemaks.

Kutseõppeasutustel otseselt seadusest tulenevat kohustust raamatukogu moodustamiseks pole, kuid õppetöö tagamiseks on need siiski olemas. Kooliraamatukogude põhikogude soetamise kulud katab koolipidaja, ehk enamikul juhtudel kohalik omavalitsus. Õppekirjanduse kogu soetamise kulud kaetakse „Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses“ sätestatud korras (riigieelarvelise toetusena lähtudes õpilaste arvust).

Kooliraamatukogude täpne arv ei ole teada. Kui lähtuda sellest, et iga kooli juures peab töötama raamatukogu, peaks kooliraamatukogusid kokku olema sama palju kui koole. Statistikaameti andmetel töötas Eestis 2019. aastal kokku 518 üldhariduskooli, 37 kutsekooli ja 14 täiskasvanute gümnaasiumi (õhtukooli). Siiski ei sisalda ametlik raamatukogude statistika tõenäoliselt kõiki kooliraamatukogusid, sest statistika järgi oli 2019/2020 õppeaastal Eestis vaid 315 kooliraamatukogu ja järgnev analüüs lähtub vaid sellest teabest, mis raamatukogustatistika kogujale (Rahvusraamatukogule) 2019/2020. õppeaasta kohta kooliraamatukogude osas esitatud oli.

Kuigi üldhariduskoolide arv ajavahemikul 2015–2019 jäi samaks (2015. aastal oli Eestis 519 üldhariduskooli, 2019. aastal 518 üldhariduskooli), siis statistikas kajastatud kooliraamatukogude arv langes nimetatud ajavahemikul 13%. Samas jäi aga kooliraamatukogude kasutajate arv 2019/2020. õppeaastal samaks kui 2015/2016. õppeaastal (156 tuhat, vt tabel 10.16). Eri koolitüüpide lõikes kasvas kooliraamatukogude lugejate arv alg- ja põhikoolide õpilaste osas (+10%, vt joonis 10.12), samas kui gümnaasiumite, kutseõppeasutuste ja õhtukoolide õpilaste hulgas kooliraamatukogude kasutamine mõnevõrra langes (gümnaasiumidel -2% ning kutse- ja õhtukoolidel -8%).

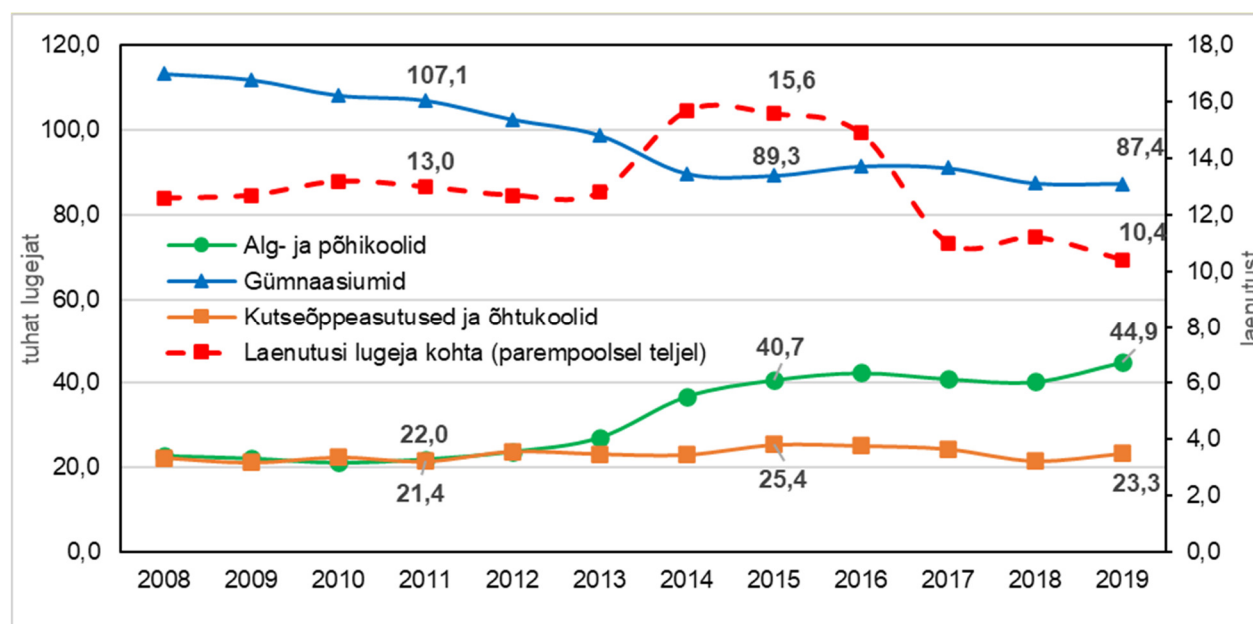
²¹ RT I, 29.03.2011, 3

Tabel 10.16. Kooliraamatukogud 2015/2016–2019/2020

	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	Muutus 2019/2020/ 2015/2016 (%)
Raamatukogude arv	362	354	329	315	315	-13,0
Lugejate arv, tuhat	156	160	157	150	156	0,0
Külastuste arv, tuhat	2 530	...	...	...	2 428	-4,0
Laenutuste arv, tuhat	2 436	2 370	1 733	1 683	1 621	-33,5
Teavikute arv (põhikogu), miljon	3,93	3,90	3,68	3,53	3,59	-8,7
Töötajate arv	406	396	376	363	356	-12,3
Laenutusi kasutaja kohta	15,6	...	...	...	10,4	-33,3

Allikas: Statistikaamet, Eesti Rahvusraamatukogu

Joonis 10.12. Kooliraamatukogude lugejate arvu ja laenutuste dünaamika lugeja kohta 2008–2019

Allikas: Statistikaamet

Kui keskmine laenutuste arv ühe kooliraamatukogu lugeja kohta oli aastatel 2014-2016 varasematest aastatest märgatavalt kõrgem, ulatudes 15 ja enama laenutuse (varaematel aastatel alla 14 laenutuse lugeja kohta), siis alates 2017/2018. õppeaastast see langes järsult 11 laenutuse lugeja kohta ja 2019/2020. õppeaastaks 10 laenutuse lugeja kohta (vt tabel 10.17). Kõige aktiivsemalt laenutati 2019/2020. õppeaastal teavikuid algkoolide raamatukogudest (14 laenutust lugeja kohta) ja kõige vähem oli laenutusi lugeja kohta õhtukoolides (3) ja kutseõppeasutustes (6).

Kooliraamatukogudes töötas 2019/20 õppeaastal kokku 356 raamatukoguhoidjat, neist 42% töötas osalise tööajaga. Raamatukogunduslikku eriharidust omas 51% kooliraamatukoguhoidjatest.

Tabel 10.17. Kooliraamatukogude näitajad kooliliikide lõikes 2019/2020

	Arv	Laenutusi lugeja kohta	Põhikogude komplektee- rimiskulud lugeja kohta, eurot	Põhikogu teavikuid raamatukogu kohta, tuhat teavikut
Algkoolides	7	13,9	3,1	3,4
Põhikoolides	146	12,1	3,1	7,1
Gümnaasiumides	133	10,8	2,6	15,5
Õhtukoolides	8	2,8	1,4	4,9
Kutseõppeasutustes	20	6,2	2,8	20,1
Huvikoolis	1	0,3	...	27,9
Kokku	315	10,4	2,7	11,4

Allikad: Statistikaamet, Rahvusraamatukogu

2019/2020 õppeaastal olid kooliraamatukogude komplekteerimiskulud kokku 3,9 miljonit eurot. Suurema osa kooliraamatukogude komplekteerimiskuludest moodustasid kulud õpikukogude täiendamiseks (89%) ja 2019/20 õppeaastal kulus selleks 3,5 miljonit eurot. Lisaks õpikukogule on lugejate kasutuses põhikogu, mis sisaldab raamatuid, ajakirju, auviseid, elektroonilisi jm. teavikuid ning mille üldarv oli 2019. aastal kokku 3,5 miljonit (vt tabel 10.18). Põhikogude osas on keskmine komplekteerimiskulu ühe lugeja kohta kooliraamatukogudel järjest vähenenud – kui 2011. aastal oli see 4,6 eurot ja 2015. aastal 3,4 eurot, siis 2019/2020 õppeaastal vaid 2,7 eurot. Arvestades, et teavikud muutuvad pidevalt kallimaks, tähendab see, et põhikogudesse hangitud teavikute maht ühe kasutaja kohta on vähenenud veelgi kiiremini. Võrreldes 2015. aastaga vähenes 2019. aastal kooliraamatukogude põhikogude teavikute koguarv 10% – kõige enam auviste (-20%), ajakirjade (-19%) ja elektrooniliste teavikute (-17%) osas. Vähenes ka põhikogudes olevate raamatute arv (-10%) ja ainsana suurenes vaid käsikirjade valik (+8%). Ühe raamatukogu kohta oli põhikogu teavikuid keskmiselt algkoolides 3,4 tuhat, põhikoolides 7,1 tuhat, gümnaasiumides 15,5 tuhat, õhtukoolides 4,9 tuhat ja kutseõppeasutustes 20,1 tuhat (vt tabel 10.17). Võrreldes 2015. aastaga kasvas 2019. aastal teavikute arv raamatukogu kohta põhikoolides, gümnaasiumides ja õhtukoolides, kuid see vähenes algkoolide ja kutseõppeasutuste raamatukogudes. Komplekteerimiskulud ühe lugeja kohta olid keskmisest suuremad alg- ja põhikoolide raamatukogudes, madalaim aga õhtukoolide raamatukogudes.

Tabel 10.18. Kooliraamatukogude põhikogude teavikute arv (tuhat arvestusüksust)

	2015	2019
Raamatud	3 811,2	3 433,1
Ajakirjad	28,3	22,9
Auvised	80,6	64,4
Elektroonilised teavikud	21,5	17,9
Käsikirjad	11,8	12,7
Muud	39,7	40,1
Kokku põhikogus	3 993,1	3 591,1

Allikas: Statistikaamet, Eesti Rahvusraamatukogu

Tabel 10.19. Kooliraamatukogude arv maakonniti 2019/2020

Maakond	Üldhariduskoolides				Kokku	Kutseõppe- asutustes
	Alg- koolides	Põhi- koolides	Gümnaa- siumides	Õhtu- koolides		
Harjumaa	1	25	57	2	85	5
Hiiumaa	-	2	1	-	3	1
Ida-Virumaa	-	12	11	1	24	1
Jõgevamaa	2	6	3	1	12	1
Järvamaa	-	8	4	1	13	1
Läänemaa	2	5	3	-	10	1
Lääne-Virumaa	-	7	8	-	15	1
Põlvamaa	-	7	2	-	9	1
Pärnumaa	1	12	8	-	21	1
Raplamaa	-	9	2	-	11	1
Saaremaa	-	10	3	1	14	1
Tartumaa	-	19	15	1	35	2
Valgamaa	1	7	4	1	13	1
Viljandimaa	-	9	7	-	16	1
Võrumaa	-	8	5	-	13	1
Kokku 2019/20	7	146	133	8	294	20
Kokku 2015/16	8	160	156	13	337	24

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

10.2. NÕUDLUS

Raamatukogude kasutamiskiivsus iseloomustavad lugejate, külastuste ja laenutuste arv. Statistikaameti raamatukogustatistika andmete järgi kasutas 2019. aastal raamatukogude teenuseid kokku 711,1 tuhat inimest (sisse ei ole arvestatud raamatukogu üritustel nagu näitustel, kohtumistel ja etendustel käinud inimesed). Ligikaudu pool kõikidest raamatukogude lugejatest kasutasid rahvaraamatukogude teenuseid (359,3 lugejat), teadus- ja erialaraamatukogudel oli 195,5 tuhat lugejat ja kooliraamatukogudel 156,3 tuhat lugejat (vt tabel 10.20). Raamatukogude külastusi oli 2019. aastal 9,4 miljonit ja laenutusi 12,9 miljonit.

Tabel 10.20. Raamatukogude kasutamise põhinäitajad 2015 ja 2019

	Lugejate arv, tuhat		Külastusi, miljon		Laenutusi, miljon	
	2015	2019	2015	2019	2015	2019
Rahvaraamatukogud	363,4	359,3	5,7	5,6	10,4	10,3
Teadus- ja erialaraamatukogud	227,6	195,5	1,4	1,4	1,5	1,0
Kooliraamatukogud (põhikogu)	155,8	156,3	2,6	2,4	2,4	1,6
Kokku	746,8	711,1	9,7	9,4	14,3	12,9

Allikas: Statistikaamet

Raamatukogude lugejate arv vähenes 2015. aastaga võrreldes 4,8%, seejuures langes rahvaraamatukogude lugejate arv 1,1% ning teadus- ja erialaraamatukogude lugejate arv 14,1%, kuid kooliraamatukogude lugejate arv jäi samale tasemele (+0,3%). Raamatukogude külastuste arv vähenes samuti – kokku 3,1% (rahvaraamatukogudel -1,8%, kooliraamatukogudel -7,7%, kuid teadus- ja erialaraamatukogudel jäi samaks). Laenutusi oli raamatukogude peale kokku vähem 9,8%, sealjuures vähenesid need rahvus- raamatukogudes 1% ning teadus- ja erialaraamatukogudes ning kooliraamatukogudes kummaski 33,3%).

Statistikaamet on aastatel 2015, 2017 ja 2020 viinud läbi uuringuid kultuurielus osalemise kohta ja selle tulemusest selgus, et üle 15-aastastest elanikest oli 2020. aastal viimase 12 kuu jooksul vähemalt korra raamatukogu külastanud 33%, sealhulgas naistest 40% ja meestest 25% (vt tabel 10.21). Küsitlustest tuleb välja, et raamatukogude külastamine on jäänud iga aastaga harvemaks ja võrreldes 2015. aastaga langes 2020. aastal raamatukogusid vähemalt kord aastas külastanud elanike osakaal 18%, sealhulgas meeste osakaal vähenes 21%. Uuringutes tuleb välja, et raamatukogude külastatavus väheneb ka vanuse kasvades ja kui 15-24 aastastest elanikest oli raamatukogus käinud 61%, siis 65-aastastest ja vanematest inimestest vaid 22%²². Kõige aktiivsemalt külastavad raamatukogusid õpilased, kellest 2020. aastal oli seda viimase 12 kuu jooksul teinud 75% ja kõige harvem pensionärid (20%). Teistest sagedamini käivad raamatukogus ka kõrgemalt haritud inimesed – kolmanda taseme haridustasemega elanikest oli 2020. aastal vähemalt korra raamatukogu külastanud 39% (võrdluseks, 2015. aastal 49%). Maakondade lõikes on raamatukogude kasutamise aktiivsus küllaltki erinev ja kõrgeim oli raamatukogusid külastanud elanike osakaal

²² Kahjuks puuduvad kokkuvõtavad uuringud alla 15-aastaste laste raamatukogude külastuste kohta. Kuid on teada, et noorema vanusegrupi lapsed kasutavad raamatukogude teenuseid väga aktiivselt ja seda on soodustanud raamatukogude järjepidev töö laste kaasamiseks juba varasest noorusest peale

Tartumaal ja Põlvamaal, vastavalt 41% ja 39% (Eesti keskmine oli 33%, vt joonis 10.13). Alla Eesti keskmise külastati raamatukogusid Võrumaal (31%), Harjumaal (31%) ja Valgemaal (30%) ning kõige vähem Ida-Virumaal (26%). Samas langes Ida-Virumaal raamatukogusid külastanute osakaal kõige vähem võrreldes 2015. aastaga, vaid 4%, samas kui suurim külastajate vähenemine leidis aset Hiiumaal (–30%).

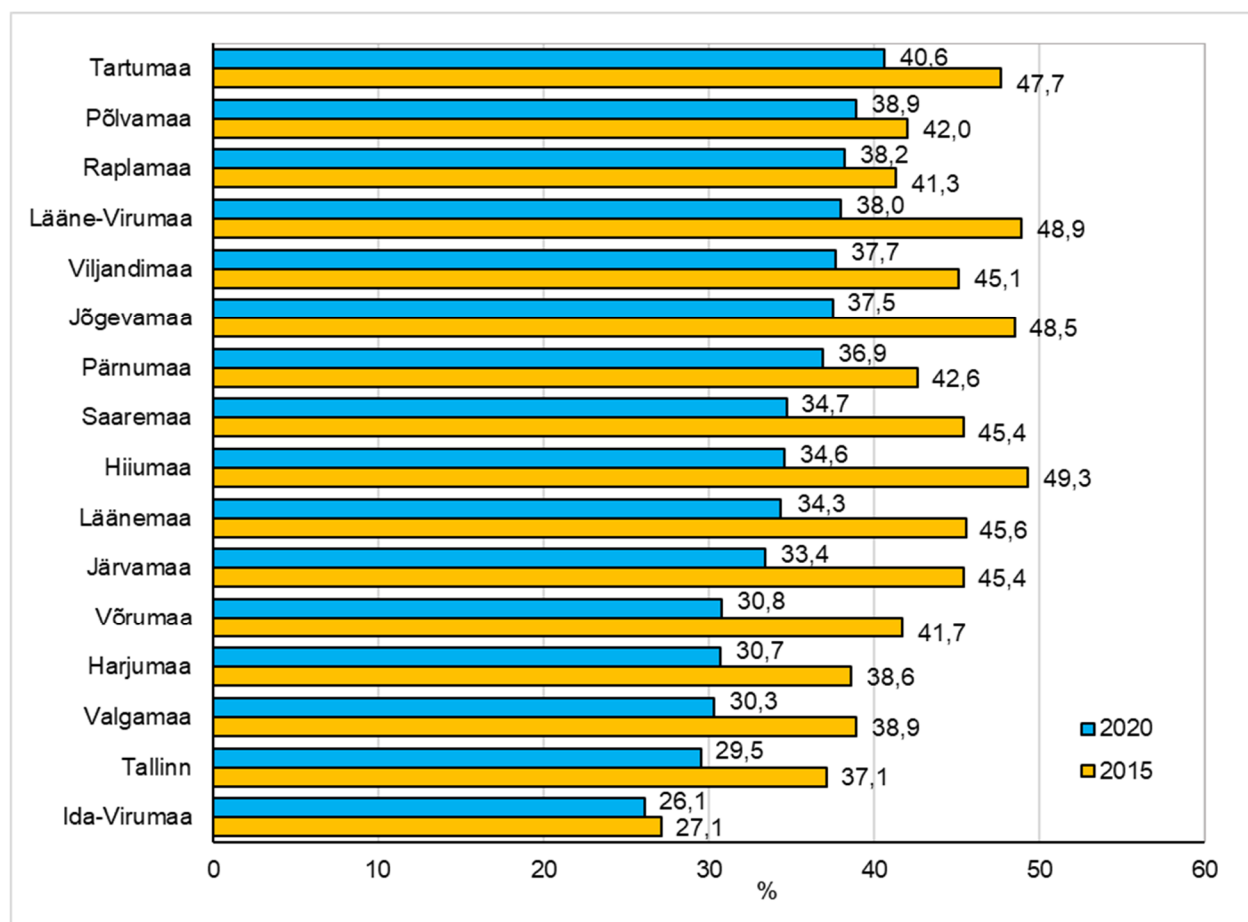
Tabel 10.21. Raamatukogu külastamine kord viimase 12 kuu jooksul vähemalt 15-aastaste elanike hulgas 2015., 2017. ja 2020. aastal (%)

	2015	2017	2020	Muutus 2020/2015
Kokku	40,3	37,5	33,1	-17,9%
Mehed	31,4	28,1	24,8	-21,0%
Naised	47,8	45,6	40,3	-15,7%
15-24-aastased	71,5	67,6	61,3	-14,3%
25-44-aastased	41,9	39,5	35,0	-16,5%
45-64-aastased	35,4	33,8	29,6	-16,4%
Vähemalt 65-aastased	27,4	24,7	21,5	-21,5%
Esimese taseme või madalama haridusega isikud	36,0	35,4	35,1	-2,5%
Teise taseme haridusega isikud	35,4	30,4	26,9	-24,0%
Kolmanda taseme haridusega isikud	49,2	47,2	39,1	-20,5%
Täisajaga töötajad	39,3	36,3	32,2	-18,1%
Osaajaga töötajad	56,8	47,2	45,0	-20,8%
Töötud	39,0	35,2	28,0	-28,2%
Pensionärid	26,1	25,6	20,2	-22,6%
Õpilased	87,7	84,5	75,2	-14,3%
Muud mitteaktiivsed	35,5	42,5	39,7	+11,8%

Allikas: Statistikaamet

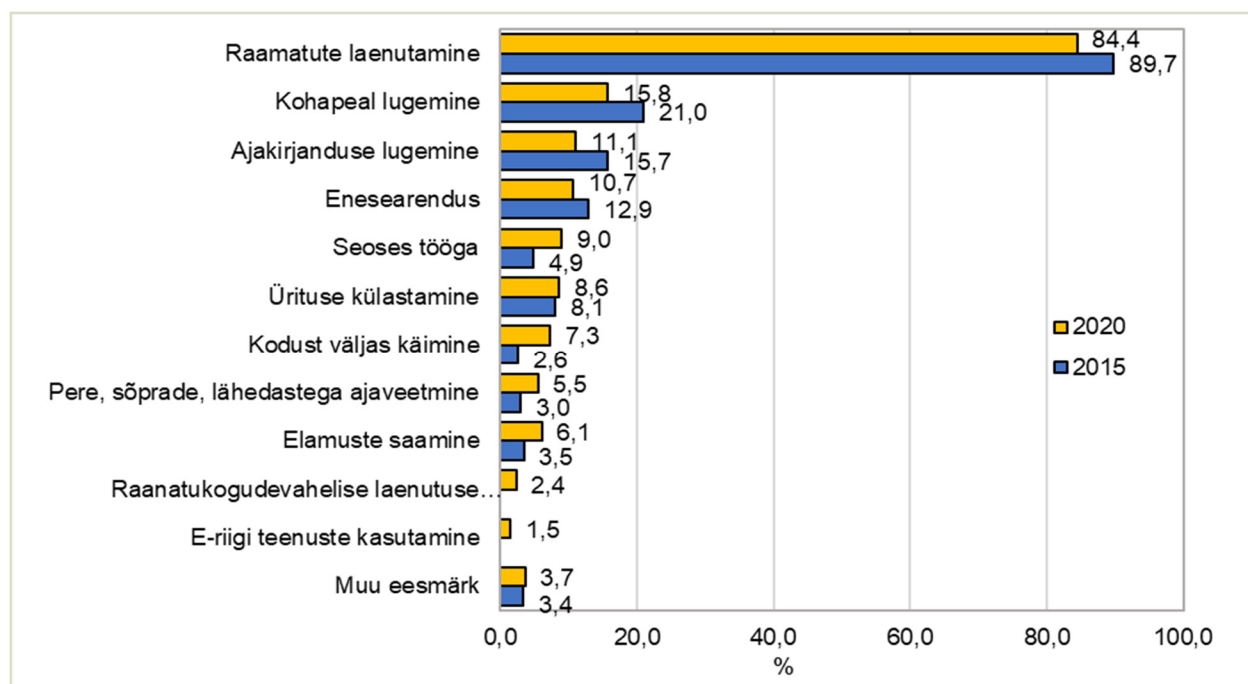
Peamiselt on raamatukogude külastused seotud raamatute laenamisega. 2019. aastal käis sellel eesmärgil raamatukogus 84% kõigist raamatukogusid külastanud inimestest Kohapeal raamatute lugemiseks külastas raamatukogusid 16% raamatukogudes käinud inimestest (sh ajakirjanduse lugemiseks käis 11% raamatukogudes käinud inimestest). Kui võrrelda 2015. aastaga, siis kasvanud on raamatukogudes käimine meelelahutuse ja vaba aja veetmisega, aga ka tööga seoses. Näiteks kasvas ligi kolm korda nende inimeste osakaal, kes käisid raamatukogudes lihtsalt kodust väljas käimise eesmärgil ja rohkem kui poolteist korda inimeste osakaal, kes käisid raamatukogudes elamuste saamiseks või siis pere, sõprade ja lähedastega ajaveetmiseks; tööga seoses külastas raamatukogusid 2019. aastal ligi kaks korda enam üle 15 aastastest elanikest võrreldes 2015. aastaga. Samas vähenesid raamatukogude külastused traditsioonilisematel põhjustel, nagu raamatute laenutamine ja eriti kohapealse lugemise eesmärgil.

Joonis 10.13. Viimase 12 kuu jooksul raamatukogu külastanute osakaal maakondades vähemalt 15-aastaste elanike hulgas 2015. ja 2020. aastal (%)

Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.14. Raamatukogu külastamise eesmärk vähemalt 15-aastaste elanike hulgas 2015. ja 2020. aastal (%)

Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti uuringu järgi külastasid lugejad raamatukogusid pigem harvem. Nii käis 2020. aasta seisuga raamatukogus viimase 12 kuu jooksul 1-3 korda 35%, 4-6 korda 23%, 7-12 korda 25% ning 12 ja enam korda 17% kõigist 15-aastastest ja vanematest raamatukogukülastajatest.

Raamatukogudes käimist ja sealt raamatute laenutamist mõjutab ka kasvanud e-raamatute lugemine ja ka audioraamatute kuulamine, milleks ei pea kohale minema. Statistikaamet on viimati avaldanud andmeid 2017. aasta kohta ja sellest on näha, et e-raamatute lugejaid oli vähemalt 15-aastaste elanike hulgas keskmiselt 15%. Kõige rohkem oli neid nooremas vanusegrupis – kuni 24-aastastest elanikest oli viimase aasta jooksul e-raamatuid lugenud 29% (vt tabel 10.22). Kuigi e-raamatute lugejaid oli suhteliselt enam kõrgema haridustasemega inimeste hulgas (20% kolmanda tasemega haridusega elanikest), siis suurim kasv võrreldes 2015. aastaga toimus e-raamatute lugemisel hoopis madalama haridustasemega elanike hulgas – kui 2015. aastal oli neid 8%, siis 2017. aastal juba 11%.

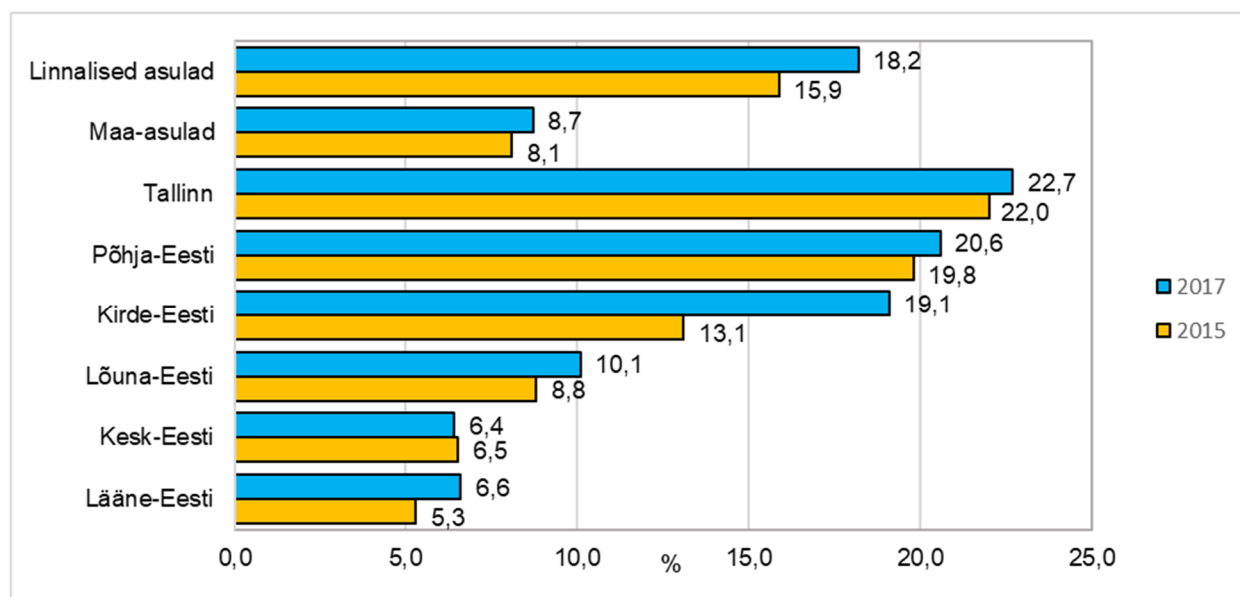
Märgatavalt erinesid 2017. aastal e-raamatute lugemisharjumused linnades ja maapiirkondades. Nii selgus, et linnalistes asulates oli e-raamatuid lugevate elanike osakaal kaks korda kõrgem kui maa-asulates (vastavalt 18% ja 9% 15-aastastest ja vanematest elanikest, vt joonis 10.15). E-raamatute lugejate osakaal oli suurim Põhja-Eestis (21%), sealjuures Tallinnas 23%. Suhteliselt kõrge on see ka Kirde-Eestis (19%). Kui võrrelda muutust 2015. aastaga, siis ilmnebki, et suurim e-raamatute lugejate kasv on toimunud Kirde-Eestis, kus lugejate osakaal kasvas kahe aastaga 6%-punkti (13%-lt 19%-ni). Kui arvestada, et Eestis on raamatukogude külastusaktiivsus kõige madalaim just Ida-Virumaal, siis mõnevõrra kompenseerib seda kasvanud huvi e-raamatute lugemise vastu.

Tabel 10.22. E-raamatute lugejate osakaal vähemalt 15-aastaste elanike hulgas viimase 12 kuu jooksul 2015. ja 2017. aastal (%)

	2015	2017	Muutus
Kokku	13,4	15,1	+12,7%
Mehed	14,8	16,4	+10,8%
Naised	12,3	13,9	+13,0%
15-24-aastased	24,9	29,3	+17,7%
25-44-aastased	21,0	22,4	+6,7%
45-64-aastased	8,4	11,4	+35,7%
Vähemalt 65-aastased	2,6	2,4	-7,7%
Esimese taseme või madalama haridusega isikud	8,3	11,2	+34,9%
Teise taseme haridusega isikud	11,4	12,9	+13,2%
Kolmanda taseme haridusega isikud	18,6	19,5	+4,8%
Täisajaga töötajad	15,9	18,2	+14,5%
Osaajaga töötajad	18,9	18,4	-2,6%
Töötud	18,4	15,7	-14,7%
Pensionärid	2,4	3,3	+37,5%
Õpilased/üliõpilased, mittetasustatud praktikandid	25,5	34,3	+34,5%
Muud mitteaktiivsed	11,9	14,3	+20,2%

Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.15. E-raamatute lugejate osakaal vähemalt 15-aastaste elanike hulgas viimase 12 kuu jooksul erinevates Eesti piirkondades 2015. ja 2017. aastal (%)

Allikas: Statistikaamet

Kuigi 2020. aastal oli Statistikaameti andmetel üle 15-aastastest elanikest viimase 12 kuu jooksul raamatuid lugenud 61% meestest ja 77% naistest, on lugemisharjumused siiski vähenemas ja raamatulugejate osakaal langustrendis (2015. aastal oli raamatuid lugenud 76% meestest ja 85% naistest). Muutused ajakasutuses, mis on tulenenud nii sotsiaalsetest kui tehnoloogilistest muutustest nõuavad reageerimist ja ümberorienteerumist ka raamatukogude poolt. Kõikvõimaliku teabe ja meelelahutuse interneti kaudu kättesaadavus kasvab, inimesed muutuvad mugavamaks ja aina enam suhtlusest toimub virtuaalsel teel ning see väheneb vajadust ise füüsiliselt kohale minna. Selliste muutustega kaasaskäimine eeldab ka raamatukogudelt oma rolli ümbermõtestamist ja kohandumist.

Selleks, et pakkuda elanikele rohkem võimalusi kas siis ajaveetmiseks või praktilisteks tegevusteks, on raamatukogud asunud aktiivselt lisaks oma põhitegevusele pakkuma laiendatud teenuseid, mida traditsioonilistest raamatukogudest ei oskaks oodatagi. Üheks selliseks teenuseks on mitmesuguste hobi- või töövahendite laenutamine. Esemete laenutamine toetab väärtuste muutumist, rohepöörde ja taaskasutuse vajadust – asju, mida on vaja vaid korra, pole vaja endale koju osta. Näiteks asub Tallinna Keskraamatukogus Pillilaegas, kust saab laenata erinevaid muusikainstrumente ja -tarvikuid, Laagna haruraamatukogus asub Seemnelaegas, kust aiandushuvilistel on võimalik taimede seemneid laenata. Pelgulinna haruraamatukogus on käima pandud Tööriistalaegas, kust saab laenata kodusteks aia-, remondi- ja ehitustöödeks vajalikke tööriistu. Mitmetest haruraamatukogudest on võimalik laenata spordivahendeid ja õuemänge. Kõiki vahendeid, nii nagu raamatuidki, saab seejuures laenutada tasuta. Peale eelmainitud laenutustegevuse on innovaatilisematel raamatukogudel pakkuda teisigi võimalusi. Nii on Sõle haruraamatukogus olemas õmblusmasinatega varustatud õmblustuba ja Kännukuke haruraamatukogus innovatsioonilabor, kus saab töötada 3D printeri, laserlõikepingi, kilelõikuri ja muude kaasaegsete tehnoloogiliste vahenditega. Samas paikneb ka fotostudio varustusega Loovuse tuba. Lisaks Tallinna Keskraamatukogule pakub lisateenused ka Tartu Linnaraamatukogu, kust samamoodi on võimalik muusikariistu ja taimede seemneid laenutada. Veel on Tartu Linnaraamatukogus võimalik kasutada õmblustuba ja meisterdamisklassi. Lugejate kasutuses on ka mitmesugused tehnilised vahendid, et

proovida 3D mudeldamist ja printimist, võimaldada kvaliteetset fotofilmide ja slaidide skaneerimist, kasutada saab graafikalauda.

Laste lugemisharjumuse soodustamiseks on alates 2013. aastast raamatukogudes kasutatud ka lugemiskoeri. Lugemiskoertele loeb laps ette raamatut, ta teeb seda teha pingevabas keskkonnas ja saab nii lugemisega seonduva positiivse emotsiooni.

10.3. ORGANISATSIOON JA POLIITIKA

10.3.1. Riiklikud toetusmeetmed

Rahvaraamatukogude seaduse järgi rahastatakse raamatukogusid nende omandivormi järgi kas riigi- või kohaliku omavalitsuse eelarvest, aga samuti annetustest, põhitegevusega seotud tasulistest teenustest, laekumistest sihtasutustelt ja -kapitalidelt jne. Riiklik finantseerimine tagab, et raamatukogud saavad täita neid ülesandeid ja arendada tegevusi, mida riik raamatukogudelt eeldab, ehk pakkuda elanikele kõikjal üle riigi vaba juurdepääsu informatsioonile, kultuurile ja riigiteenustele. Raamatukogude valdkonda reguleerivad mitmed seadused: avaliku teabe seadus, autoriõiguse seadus, rahvaraamatukogu seadus, rahvusraamatukogu seadus, kooli- ja gümnaasiumiseadus, ülikooliseadus, kõrgkooliseadus, rakendus- kõrgkooli seadus, teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus, riigihanke seadus jt.

Riik finantseerib raamatukogusid läbi Kultuuriministeeriumi ning Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarve (vt tabel 10.23).

Kultuuriministeerium toetab rahvaraamatukogudesse eesti keele ja kultuuri seisukohast oluliste väljaannete soetamist ning eraldab maakonnaraamatukogu neljale töötajale töötasu toetust maakondliku raamatukoguteeninduse koordineerimiseks. Toetuste määramine toimub „Rahvaraamatukogudele riigieelarvest finantseeritavate kulude jaotamise korra“ alusel. Raamatukogude koolitusealaseid projekte ja uuenduslikke tegevusprojekte on võimalik täiendavalt rahastada Kultuuriministeeriumi taotlusprogrammi „Raamatukogude arendamine“ taotlusvoorude kaudu (2019. aasta kahes taotlusvoorus rahastati selle programmi raames projekte 43,6 tuhande euro ulatuses). Lisaks veel on raamatukogudel võimalik raha taotleda taotlusvooru „Muinsuskaitse, muuseumide ja raamatukogude valdkonna partnerorganisatsioonide tegevustoetus“ kaudu, millega toetatakse raamatukogude valdkonna partnerorganisatsiooni MTÜ Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing (2019. aastal summas 34,8 tuhat eurot); rahvusvaheliste projektide tarbeks on raamatukogudel aga võimalik saada rahalisi vahendeid taotlusvooru „Eesti kultuur maailmas“ vahendusel.

Rahvaraamatukogud on oma projektidele ja üritustele suuremaid toetusi saanud Eesti Kultuurkapitali juures asuvatest kirjanduse sihtkapitalist ja rahvakultuuri sihtkapitalist ning maakondlikest toetussummadest, mis 2019. aastal moodustasid kokku 59,1 tuhat eurot (2015. aastal 44,7 tuhat eurot). Teistest kohalikest fondidest on varasematel aastatel raamatukogusid märkimisväärselt toetanud ka Hasartmängumaksu Nõukogu, kuid selle tegevus reorganiseeriti 2019. aasta alguses (seetõttu jäi ka 2019. aastal nende toetussumma alla 10 tuhande euro). Kultuuriministeeriumi eelarvest kaetakse ka Eesti Rahvusraamatukogu tegevuskulud sh teavikute soetamise kulud.

Teadusraamatukogude kulud kaetakse Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt, *erialaraamatukogude* kulud aga ametkondade poolt, kelle haldusalasse vastav raamatukogu käib. Riigieelarvest toetati teadusraamatukogude teavikute hankimist 2019. aastal 2,3 miljoni euroga, lisaks eraldati Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu digikeskus ETERA tegevustoetuseks 100 tuhat eurot (vt tabel 10.23).

Ajavahemikul 2014-2020 finantseeriti EAS-i innovatsiooni edendavate hangete programmist 333,3 tuhande euro ulatuses Innovatsiooniprojekti "Raamatud liikuma", mille eesmärk on ühendada Eesti raamatukogude kollektsioonid ühte lihtsasse otsingusse, mis töötab olemasolevate e-kataloogide peal ning võimaldab kasutajal soovitud raamatuid koju tellida kõikjalt Eestist. Euroopa Regionaalarengu fondi kaasabil on finantseeritud mitmeid, peamiselt Eesti Rahvusraamatukogu eestvõtmisel läbiviidavaid projekte nagu automaatse märksõnastamise lahendus KRATT väljatöötamine (61,2 tuhat eurot 2019–2020) ja Küsi

meilt/infopäringutele vastamise kratt (58,1 tuhat eurot 2019), aga samuti mitmeid analüüse, nagu digitaalarhiivi äri- ja eelanalüüs (42,5 tuhat eurot 2018-2019), E-väljaannete laenutamise teenuse eelanalüüs (38,3 tuhat eurot 2019–2020) jt. Ülevaade raamatukogude valdkonna rahastamisest toetusfondidest on toodud tabelis 10.24.

Tabel 10.23. Eraldised raamatukogudele riigieelarvest 2014–2019, tuhat eurot

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kultuuriministeeriumi eelarvest						
Eesti Rahvusraamatukogu tegevuskulud (sisaldab teavikute kulusid)	5 264	5 455	5 757	6 025	6 657	6 835
lisaks investeeringud (hoone)	77	173	351	77	263	77
remondifondi toetus	-	-	-	-	-	81
e-kogu arendamine	32	32	32	32	32	32
infotehnoloogia	-	-	82	124	49	49
e-teenuste töökindluse tagamine	-	-	-	139	-	-
IT tugiteenused						
rahandusministeeriumi infotehnoloogia keskusest	-	-	-	-	-	345
välisprojekti „Raamatud liikuma“ omafinantseeringu toetus	-	-	-	-	-	90
Teema-aasta korralduskulu	-	-	-	-	-	11
Rahvaraamatukogudele teavikute ostmine	1 678	1 762	1 807	1 851	1 878	1 878
Rahvaraamatukogude tegevuskulud	541	565	773	877	1 071	1 211
Eesti Hoiuraamatukogu tegevuskulud	871	936	970	1 015	1 076	1 115
sh vahendid Riigi Kinnisvara AS-le	427	478	497	530	563	565
Eesti Lastekirjanduse Keskus	*	569	665	840	727	780
Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingule muinsuskaitse, muuseumide valdkonna partner- organisatsioonide toetamine	-	-	-	10	-	35
Raamatukogundusala arenduskulud	23	30	35	35	35	45
Raamatukogude inventar	10	-	-	-	-	-
Ühekordsed investeeringud	30	-	-	-	-	-
Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvest						
Ülikooliraamatukogudele	1 913	1 913	1 913	1 913	1 913	1 913
Teadusraamatukogudele teavikute hankimine	6 113	4 974	7 035	1 834	5 035	2 288
Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu digikeskus ETERA tegevustoetus	-	-	-	-	-	100
Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortium ELNET (MTÜ)	153	153	153	153	203	-

Allikas: Rahandusministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium

Tabel 10.24. Raamatukogude valdkonna rahastamine toetusfondidest, tuhat eurot

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Eesti fondidest						
Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitalist	11,3	20,0	19,4	28,1	21,4	15,2
Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitalist	17,6	16,2	9,2	25,0	10,4	14,1
Kultuurkapitali helikunsti sihtkapitalist	-	0,3	2,1	1,8	2,1	1,6
Kultuurkapitali näitekunsti sihtkapitalist	-	-	-	-	-	0,6
Kultuurkapitali arhitektuuri sihtkapitalist	-	-	-	1,0	-	1,8
Kultuurkapitali kujutava- ja rakenduskunsti sihtkapitalist	-	2,0	-	-	-	-
Kultuurkapitali maakondlikest jaotustest	18,8	16,9	24,0	29,4	26,0	25,8
Hasartmängumaksu Nõukogult ²³	8,8	26,2	28,1	14,9	*	9,6
Kokku	56,5	81,6	82,8	100,2	*	68,7
Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusest (EAS):					<u>2014–2020</u>	
Projekt „Raamatud liikuma“ (Eesti Rahvusraamatukogu)					333,3	
Euroopa Regionaalarengu Fondi (ERDF) toel:						
E-kataloogi ESTER arendamine (Eesti Raamatukoguvõrgu konsortsium)					74,3	
Automaatse märksõnastamise tehisintellekti (KRATT) väljatöötamine (Eesti Rahvusraamatukogu)					<u>2019–2020</u> 61,2	
Küsi meilt/infopäringutele vastamise kratt (Eesti Rahvusraamatukogu)					58,1	
E-väljaannete laenutuskeskkond – ärianalüüs (Eesti Rahvusraamatukogu)					<u>2017–2018</u> 33,3	
E-väljaannete laenutamise teenuse eelanalüüs (Eesti Rahvusraamatukogu)					<u>2019–2020</u> 38,3	
Rahvusraamatukogu digitaalarhiivi äri- ja eelanalüüs (Eesti Rahvusraamatukogu)					<u>2018–2019</u> 42,5	
Rahvusbibliograafia ärianalüüs (Eesti Rahvusraamatukogu)					<u>2019–2020</u> 33,7	

Allikad: Kultuuriministeerium, Kultuurkapital

Autoriõiguse seaduse alusel saavad autorid, kelle teoseid raamatukogudest laenutatakse, *laenutushüvitist*, mida maksab SA Autorihüvitusfond raamatukogude laenutusinfo alusel. 2019. aastal maksti laenutushüvitist 1499 autorile, kokku summas 189,4 tuhat eurot (2015. aastal 1429 autorile, summas 121,7 tuhat eurot). Suurimad laenutushüvitise saajad olid Ilmar Tomusk, Erik Tohvri, Aino Pervik, Andrus Kivirähk jt.

²³ Vastavalt riigikogu otsusega lõpetas Hasartmängumaksu Nõukogu 2019. aasta alguses oma tegevuse.

10.3.2. Organisatsioonid

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing (ERÜ) on raamatukoguhoidjaid ja raamatukogusid ühendav vabatahtlik ühendus, mille eesmärgiks on raamatukogunduse arendamine, raamatukoguhoidjate kutsehariduse edendamine ja kutsehuvide kaitsmine. Ühing korraldab avalikkusele raamatuid ja raamatukogusid tutvustavaid üritusi nagu kõnekoosolekud, raamatukogupäevade avamised ja erialapäevad. ERÜ viib regulaarselt läbi koolitusi raamatukoguhoidjate kompetentsi tõstmiseks, korraldab konverentse ja seminare. ERÜ on ka raamatukoguhoidjatele kutse andja ning väljastab koos Kutsekojaga vastavaid kutsetunnistusi. ERÜ üheks eesmärgiks on raamatukoguhoidja töö väärtustamine ja seetõttu tunnustatakse igal aastal parimaid raamatukoguhoidjaid ning tõstetakse esile edukaid raamatukoguprojekte. ERÜ annab välja aastaraamatut ja koos Eesti Rahvusraamatukoguga ajakirja „Raamatukogu“. Seisuga 31. detsember 2020 kuulus ERÜ-sse 749 tegevliiget. ERÜ on liikmeks rahvusvahelistes erialaorganisatsioonides, nagu IFLA²⁴, EBLIDA²⁵, ning koostööpartner Põhjamaade Ministrite Nõukogule seminaride ja üleriigiliste ürituste korraldamisel.

Eesti Muusikakogude Ühendus (EMKÜ) on muusikakogude omavahelist koostööd arendav ja erialahuve esindav organisatsioon. EMKÜ ühendab eri tüüpi raamatukogusid, muuseume ja teisi asutusi või nende allüksusi ning üksikisikuid, kes tegelevad muusikateavikute ning muusikainfo kogumise ja vahendamisega. Ühendusel on 14 liiget. EMKÜ on Rahvusvahelise Muusikaraamatukogude Liidu (IAML) liige.

Eesti Kunstiraamatukogude Ühendusse kuulub hetkel 4 organisatsiooni: Eesti Rahvusraamatukogu, Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu, Kõrgema Kunstikooli Pallas/Tartu Kunstikooli raamatukogu ja Eesti Kunstimuuseumi raamatukogu. Ühendus edendab kunsti-raamatukogude valdkonda ja tema tegevuse põhisuunad on komplekteerimisalane infovahetus, teavikute laenus- ja vahendustegevus, erialase-, kunstilise- ja arhitektuurialase enesetäiendamise võimaluste loomine personaalse suhtlemise, õppepäevade ja -reisi näol. Ühing teeb koostööd vastavalt vajadusele kõigi Eesti mäluasutustega. Rahvusvahelist koostööd tehakse ARLIS Nordeni (Põhjamaade kunstiraamatukogude ühing) ja ARLIS/NA-ga (Põhja-Ameerika kunstiraamatukogude ühing), samuti Baltimaade kunstiraamatukogudega konkreetse valiku alusel.

Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium ELNET²⁶ on raamatukogude avalike huvide ühiseks teostamiseks asutatud mittetulunduslik ühendus. ELNET on juhtiv ekspert elektrooniliste raamatukoguteenuste arendamisel ning tema tegevusse kuuluvad e-kataloogi ESTER ja artiklite andmebaasi ISE, Eesti märksõnastiku (EMS) ja Eesti mäluasutuse E-varamu portaali koostamine ja haldamine. ESTER on raamatukogude ühtne veebikataloog, mis kajastab ELNET Konsortsiumiga liitunud raamatukogude, sh nende eriala- ja haruraamatukogude ning arhiivide ja muuseumide kogusid. Eesti artiklite andmebaas ISE on Eesti suuremates raamatukogudes koostatav andmestik, mis hõlmab infot Eestis või välismaal ilmunud eestikeelsete ning Eesti-teemaliste artiklite kohta (sisaldab ligi 2 miljonit artiklit). Eesti märksõnastik (EMS) on kõiki ainevaldkondi hõlmav märksõnastik raamatute, perioodikaväljaannete, artiklite, nootide, helisalvestiste, kaartide jm teavikute eestikeelseks märksõnastamiseks ja infootsinguks (sisaldab 40 tuhat märksõna). E-varamu portaali on Eesti raamatukogude, muuseumide ja arhiivide ühine otsinguportaal (sisaldab 18 miljonit objekti). Seisuga 31. detsember 2019 oli ELNET Konsortsiumil 19 liikmes- ja partnerramatukogu. ELNET Konsortsium teeb koostööd mitmete rahvusvaheliste organisatsioonidega (Euroopa Teadusraamatukogude Konsortsium CERL, üleminekuriikide raamatukogude konsortsiume ühendav mittetulunduslik organisatsioon EIFL, Euroopa Raamatukogude Teabe ja Dokumentatsiooni Liit

²⁴ International Federation of Libraries Associations

²⁵ European Bureau of Library, Information and Documentation Associations

²⁶ Estonian Libraries Network

EBLIDA jt). ELNET-i hallatav E-varamu portaal on Eesti riigi esindajana andmete vahendaja *Europeana Foundation*'i portaali. 2018/2019. aastal osales ELNET koos teiste Europeana andmeallikateks olevate asutustega ühisprojekti, mille eesmärgiks oli Europeana portaali jõudvate andmete kvaliteedi parandamine ja litsentsiinfo korrastamine.

10.3.3. Seosed teiste majandusharude ja loomemajanduse valdkondadega

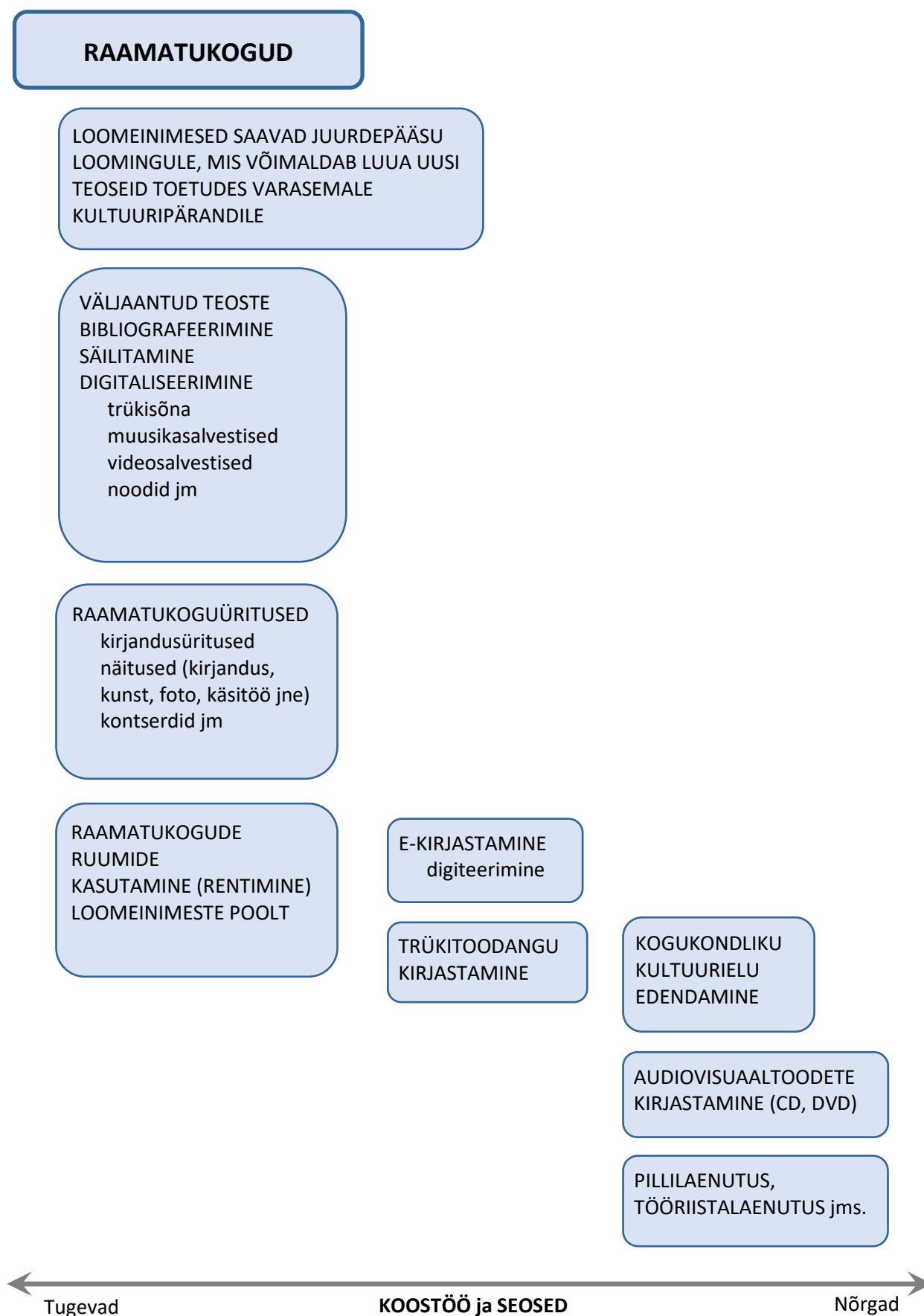
Kõige üldisemalt on raamatukogud loomemajanduse sektorina seotud rahvuskultuuri ja keele säilimise ning edasikandumisega. Raamatukogude üheks tähtsamaks ülesandeks on eestikeelse kirjasõna säilitamine, kättesaadavuse tagamine ja levitamine nii linnades kui maapiirkondades ning sellega hoida ja vahendada teadmisi. Teadusraamatukogud panustavad aktiivselt Eesti ja ülikoolide teaduspoliitika arendamisse, pakkudes teadlaskonnale vajalikke tugiteenuseid ja keskkonda ning olles selle kaudu Eesti teadustegevuse partneriks. Teadusraamatukogud teevad koostööd valdkondlike ministeeriumidega, teiste teadus- ja arendusasutustega. Muude loomemajanduse sektoritega on raamatukogud seotud nii oma põhitegevuse kui ka läbi mitmesuguste raamatukoguürituste.

Teavikute hankimisel toimub vastastikune koostöö kirjastajatega, kellele raamatukogud on oluliseks klientideks ja turunduspartneriks, sest kirjastajate toodangust ostavad märkimisväärse koguse just raamatukogud. Mida suuremad on raamatukogude komplekteerimiseelarved, seda enam saaksid raha kirjastajad ning seda enam toetataks Eestile olulise kirjavara ilmumist. Raamatukogudes korraldatakse raamatumüüke ja kirjandust ning autoreid tutvustavaid üritusi, mis avavad elanikele juurdepääsu loomeinimeste loomingule. Loomeinimesed ise saavad raamatukogude kaudu hankida endale vajalikku erialakirjandust ja muud teavet (joonis 10.16).

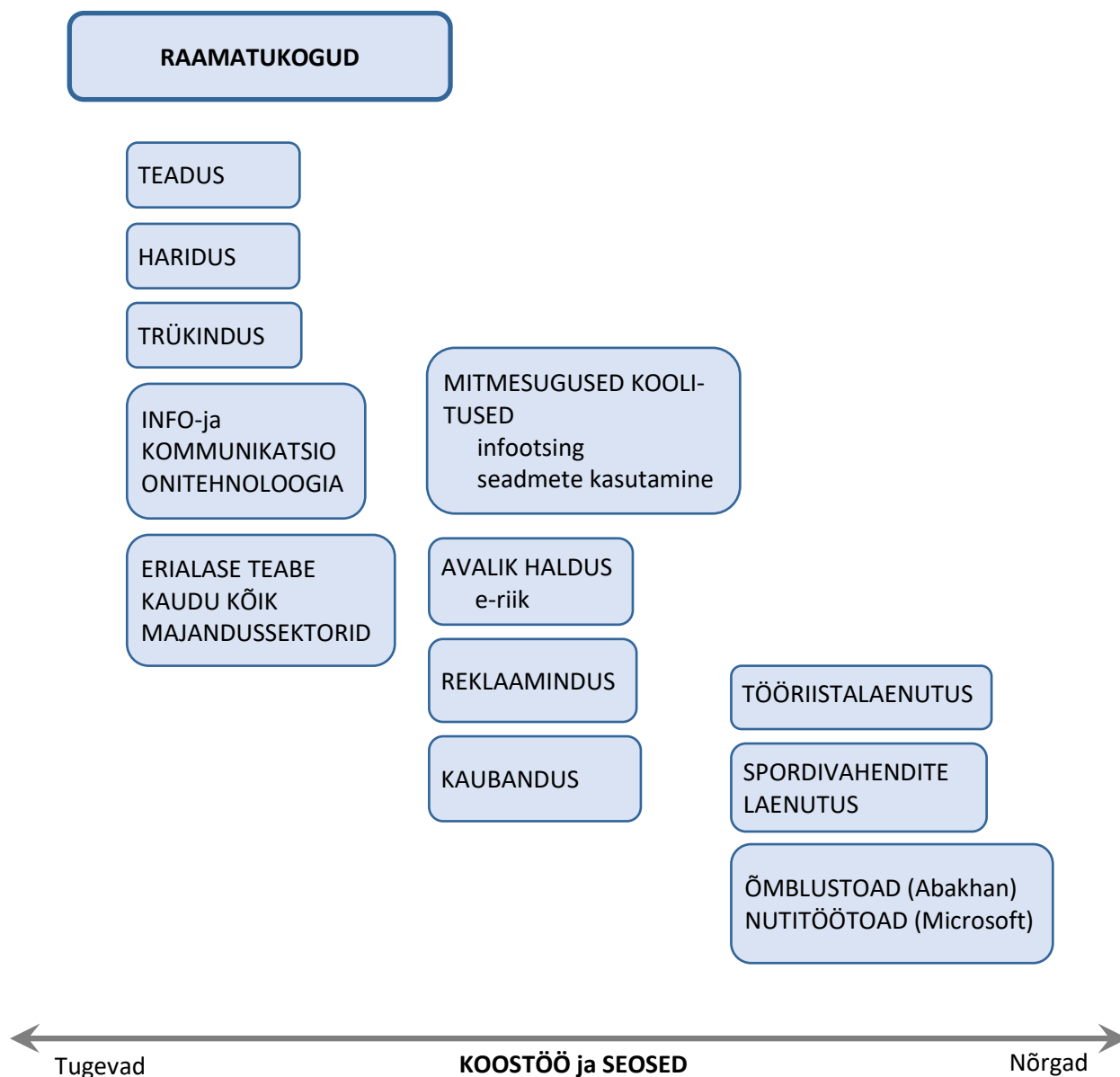
Raamatukogudes toimuvad regulaarselt eriilmelised kultuuriüritused. Covid pandeemia on sundinud muidugi paaril viimasel aastal mitmel korral raamatukogusid oma lugejatega füüsilist kontakti vähendada ja suhtlust korrigeerima, mis on mõjutanud ka avalike ürituste läbiviimist. Kuid tavatingimustes on raamatukogudes traditsiooniks olnud korraldada mitmesuguseid kirjandusüritusi (näiteks kohtumised kirjanikega, omaloomingukonkursid), näitusi (raamatu-, kunsti-, tarbekunsti-, foto-, samuti käsitöönäitusi jne), muusikaüritusi jm. Teatrietenduseks kasutavad Rahvusraamatukogu ruume alaliselt VAT Teater ja Teater Varius ning viimasega on koostööd teinud ka Tallinna Keskraamatukogul (luuleõhtud). Tallinna Keskraamatukogus on korraldatud koostöös MTÜ Kammermuusikud tasuta kammerkonserteid.

Muudest koostöövaldkondadest võib näiteks 2019. aasta kohta välja tuua Eesti Õdede Liidu loengusarjad mitmetes raamatukogudes, samuti Sisekaitseakadeemia loengusarju Tallinna Keskraamatukogus. Samuti on toimunud koostööprojekte kohalike omavalitsustega ja nende allasutustega (nt. üritused „Õnnelik seenior raamatukogus“ Tallinna Kesklinna Sotsiaalkeskusega, liiklusohutuse tunnid Tallinna Munitsipaalpolitsei Ameti poolt). Palju pühendavad raamatukogud aega ja energiat laste- ja noorte arendamisele suunatud tegevustele, mille raames viiakse läbi kohtumisi kirjanikega, korraldatakse kirjandusmänge, tehakse ettelugemisvõistlusi, toimuvad regulaarsed lastehommikud, lugemisprogrammid, viiakse läbi haridusprogramme jne. Koostööd tehakse noorte vabaajakeskuste-, koolide ja lasteaedadega. Vanema põlvkonna paremaks kaasamiseks teevad raamatukogud koostööd ka mitmete hooldekodude ja eakate keskustega. Seoseid teiste majanduse valdkondadega illustreerib joonis 10.17.

Joonis 10.16. Raamatukogude seosed teiste loomemajanduse valdkondadega

Joonis 10.17. Raamatukogude seosed teiste valdkondadega

Majandusvaldkondadest on raamatukogud tihedalt seotud info- ja kommunikatsioonitehnoloogiaga, trükindusega ning trükitootanguga turundusega. Kaasaegsed raamatukogud kasutavad laialdaselt info- ja kommunikatsioonitehnoloogia lahendusi (raamatukogusüsteemid, digitaalarhiivid, andmebaasid, elektronkataloogid jms). Viimastel aastatel on saanud hoo sisse koostöö kaasaegsete tehnoloogiafirmadega näiteks raamatukogukappide ja teiste iseteenindusseadmete juurutamisel. Väljaspool raamatukogu ruume asuv raamatukapp annab lugejale võimaluse oma tellitud teavikutele järele tulla või neid tagastada ööpäevaringselt. Esimene raamatukapp alustas tööd 2018. aastal Tartu Ülikooli Raamatukogu juures ja 2021. aasta sügiseks oli neid paigaldatud 40.²⁷ Peamiselt on kasutusel kas Eesti ettevõtte Cleveron välja töötatud kapid või AS Hansab vahendatud Poola tootja Arfido raamatukogukapid.

Teadusraamatukogudel on oluliseks valdkonnaks teadusandmete haldamisel koostöö teiste teadusraamatukogudega ja ülikoolidega.

²⁷ Raamatukogu 5/2021

10.4. HARIDUS

Eesti raamatukoguhoidjate erialakoolitusega hakati regulaarselt tegelema 20. sajandi alguskümneandel ja kuni 1965. aastani koolitati raamatukogutöötajaid vaid Tartu Ülikoolis. Sellest alates hakkas raamatukoguhoidja ja infospetsialisti koolitus toimuma ka Tallinna Ülikoolis (endise nimetusega E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut). Tallinna Ülikoolis toimub erialaspetsialiste koolitamine Digitehnoloogiate Instituudis, mis kujunes välja infoteaduste osakonnast, mis omakorda oli Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateedri järeltulija. Digitehnoloogiate Instituudis valmistatakse raamatukoguspetsialiste ette infoteaduse erialal nii bakalaureuse kui magistriõppes. Tallinna Ülikooli infoteaduste eriala on ajavahemikul 2015–2020 lõpetanud bakalaureusena 74 spetsialisti ja magistrina 58 spetsialisti (vt tabel 10.25).

Tabel 10.25. Raamatukogundusalastel erialadel lõpetajate arv 2015–2020

		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015–2020
Tallinna Ülikool								
Infoteadus	bak	14	22	11	6	9	12	74
Infoteadus	mag	8	11	10	10	12	7	58
Tartu Ülikool								
Infokorraldus	rak-kh	-	28	29	45	42	51	195
Infokorraldus	mag	-	9	-	-	-	-	9
Info- ja dokumendihaldus	rak-kh	33	32	2	-	3	-	70
Raamatukogundus ja infokeskkonnad	rak-kh	18	12	6	1	2	-	39
Info- ja teadmusjuhtimine	mag	4	3	-	-	-	-	7
Kokku bakalaureuseõpe ja rakenduskõrgharidus		65	94	48	52	56	63	378
Kokku magistriõppe		12	23	10	10	12	7	74

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

Tartu Ülikoolis antakse raamatukogundusalast haridust rakenduskõrgharidusena infokorralduse erialal ja magistriõppena info ja teadmusjuhtimise erialal. Varasematel aastatel on infokorraldust õpetatud ka magistriõppes ning antud erialast haridust antud ka info- ja dokumendihalduse ning raamatukogunduse ja infokeskkondade õppekavadega. Aastatel 2011–2016 lõpetas Tartu Ülikoolis raamatukogundusalase õppe rakenduskõrgharidusega kokku 304 spetsialisti ja magistrikraadiga 16 spetsialisti. Alates 2012. aastast kuni 2020. aastani oli Eestis raamatukogunduse erialadel lõpetajaid kokku rakenduskõrgharidusega õppekavadel 434, bakalaureuse õppekavadel 118 ja magistri õppekavadel 105 (vt tabel 10.26).

2021. aasta lõpus selgus, et Tallinna Ülikool plaanib 2022. aasta sügisel jätta välja kuulutamata vastuvõttu infoteaduse bakalaureuse õppekavale. Selline kavatsus kutsus raamatukogunduse valdkonnas esile terava vastukaja, sest kõrgharidusega raamatukogu- ja infospetsialistide juurdekasvu peatumine pidurdab kogu valdkonna arengut tingimustes, kus ühiskondlikud trendid seavad raamatukogudele järjest suuremaid ja olulisemaid ülesandeid elanike toimetuleku parandamisel ja ühiskondliku heaolu suurendamisel. Ka on Tallinna Ülikool ainus ülikool Eestis, mis pakub hetkel infoteaduse valdkonnas terviklikku haridust.

Probleeme kvalifitseeritud spetsialistidega suurendab ka see, et mitte kõik erialalise ettevalmistuse saanud ülikoolilõpetajad ei suundu raamatukogudesse tööle, sest pakutav palgatase pole kõige motiveerivam.

Raamatukogunduse alast täiendõpet pakuvad Eesti Rahvusraamatukogu ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.

Tabel 10.26. Raamatukogundusalastel erialadel lõpetajate arv 2012–2020

		2012–2014	2015–2017	2018–2020	2012–2020
Tallinna Ülikool					
Infoteadus	bak	44	47	27	118
Infoteadus	mag	13	29	29	71
Info- ja teadmusjuhtimine	mag	4	-	-	4
Tartu Ülikool					
Infokorraldus	rak-kh	-	57	138	195
Infokorraldus	mag	14	9	-	23
Info- ja dokumendihaldus	rak-kh	87	67	3	157
Raamatukogundus ja infokeskkonnad	rak-kh	43	36	3	82
Info- ja teadmusjuhtimine	mag	-	7	-	7
Kokku bakalaureuseõpe		44	47	27	118
Kokku rakenduskõrgharidus		130	160	144	434
Kokku magistriõpe		31	45	29	105

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

Eesti Rahvusraamatukogu viib alates 2006. aastast läbi raamatukoguhoidjate kutsekoolitusi neile, kellel puudub raamatukogunduslane eriharidus. Kutseõppe aluseks on raamatukoguhoidja kuuenda taseme kutsekoolituse programm (üldmahuga 415 akadeemilist tundi) ja selle on kinnitanud Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatus. 2019/20 õppeaastal lõpetas Rahvusraamatukogu korraldatud kutseõppe 23 inimest.

Raamatukoguhoidjatele omistatakse kutsetunnistusi, millega kinnitatakse töö tegemiseks eeldatavat kompetentsust ja vajalikke oskusi. Kutse andmist korraldab Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing ning kutse andmise otsustab spetsiaalne kutsekomisjon. Kutsekoja andmebaasi järgi on aastatel 2015-2020 väljastatud 63 kutsetunnistust raamatukoguhoidja 6., 7. ja 8. taseme kohta.

Et töö kaasaegses raamatukogus on paljuski seotud digitaalsete vahenditega, on Rahvusraamatukogu algatanud raamatukoguvõrgu digipädevuse arendamise programmi, mille käigus arendatakse süsteemselt raamatukoguhoidjate digipädevusi, et see võimaldaks paremini ja kiiremini juurutada raamatukogudes uusi digitaalseid teenuseid ning koolitada ja toetada lugejaid.²⁸

Paljud raamatukogud korraldavad koolitusi oma lugejatele, mis aitab suurendada kogude ja andmebaaside kasutamist. Peamised teemad nendel koolitustel on seotud digioskuste ning infootsingutega, samuti riigi-, KOV-i ja eraettevõtete e-teenuste kasutamisega. Paljudel juhtudel on infootsingute

²⁸ Intervjuu Jane Makkega. Ajakiri Raamatukogu 1/2021

koolituste sihtrühmadeks koolide keskmiste ja vanemate klasside õpilased. Kuid korraldatakse ka koolitusi laiemates valdkondades, mis otseselt ei seostugi raamatukogundusega. Näiteks Tallinna Keskraamatukogu koolituste nimekirjas oli 2019. aastal selliseid teemasid nagu laserlõikepingi koolitus innovatsiooni-laboris, 3D-printimise koolitus, tahvelarvutite ja nutitelefonide kasutamise algõpe, sugupuu uurimine jt. aga ka uurimistöö allikate koolitused gümnaasiumi ja põhikooli õpilastele, Vikipeedia algõppe koolitus. Toimusid ka sisseregistreeritud nõustamised. Raamatukogude korraldatud koolitused on olnud populaarsed, mille näiteks võib tuua, et Tallinna Keskraamatukogu rühma ja individuaalkoolituste arv oli viimase 10 aasta suurim, ulatudes kokku 8606-ni ja neis osales kokku 33 465 inimest.

10.5. TUGEVUSED, NÕRKUSED, ARENGUVÕIMALUSED, OHUD

Tugevused

- Üleriigiline toimiv raamatukogude võrk
- Tasuta ligipääs kirjandusele, infole ja internetiteenustele
- Raamatukogud kui kogukonnakeskused, toimimine kultuuriruumi ja õpikeskkonnana
- Tegevused on standardiseeritud ja võrreldavad teiste riikidega
- Raamatukogudel on tagatud riigieelarvest toetus teavikute ostuks
- Raamatukogusüsteemide ja e-teenuste pidev arendamine. Kasutajad väärtustavad, et teenused on kättesaadavad nii füüsiliselt kui virtuaalselt
- Juurdepääs digitaalsetele väljaannetele laieneb
- Riigi toetusel ning läbi ELNET konsortsiumi ning teadusraamatukogude on tagatud ülikoolides juurdepääs maailma tipptasemel teadusandmebaasidele.
- Võimalus tellida raamatuid pakiautomaati ja raamatukappi
- Igas maakonnas on olemas kompetentsikeskused ja tegevuse koordineerijad maakonna-raamatukogude näol
- Maakonnaraamatukogud on viidud ühtse juhtimise (keskraamatukogu) alla, mis võimaldab läbi paindliku töökorralduse ja raamatukogude võrgu optimeerimise kulusid kokku hoida, kuid tagab samal ajal ka lugejate kvaliteetse teenindamise
- Rahvaraamatukogude endi aktiivsus raamatukogunduse arendamisel
- Missioonitundega ja kogenud raamatukogutöötajad, hea teenindustase
- Erialahariduse olemasolu akadeemilisel ja kutsehariduse tasandil, täiendkoolitused
- Tasuta kasutajakoolituste pakkumine raamatukogudes
- Teadusraamatukogude vastavus õppe- ja teadustöö vajadustele
- Raamatukoguvõrgu ja mäluasutuste ning valdkondade ülese tegevuse siduvaks lüliks on kutseühing Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing
- Tulemuslik raamatukogudevaheline koostöö Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi tasandil
- Eesti teadusraamatukogud on väga aktiivsed rahvusvahelistes projektides osalemisel ning samuti avatud teaduse (Open Science) ja avatud juurdepääsu (Open Access) propageerimisel Eestis.
- Eestis on tekitatud hea digiteerimisvõimekus
- Raamatukogude paindlikkus väljakutsetele vastu astumisel

Nõrkused

- Raamatukogud on sisemiselt killustunud ja puudub ühine valdkonnaülene visioon
- Raamatukogud kuuluvad eri tasandite ja haldusalade koosseisu, mistõttu on otsustusprotsessid aeglased ning koostöö otsustajate ja raamatukogude vahel ebapiisav

- Raamatukogude ja raamatukoguhoidjate imidž ühiskonnas on stereotüüpne ja iganenud, mis sageli takistab raamatukogude kaasamist projektidesse, isegi kui raamatukogudel oleks võimekus panustada
- Valdkonnas on kasutusel eri raamatukogusüsteemid ja tarkvaraplatvormid (nt kolm e-kataloogi – ESTER (Sierra), lugeja.ee (URRAM) ja Riksweb (RIKS)), mis ei ole omavahel ühilduvad
- Riigi tasandil on raamatukogude tööd puudutavad õigusaktid ajast maha jäänud (Rahvaraamatukogude seaduse muutmise eelnõu on kinnitamisel)
- Raamatukogude arengukavade koostamine on ebatäielik ja seetõttu ei kajastu need piisavalt omavalitsuste arengukavades
- Raamatukogude arendamise riikliku toetusprogrammi väike maht
- Riigi eraldised rahvaraamatukogude teavikute komplekteerimiseks on kasvanud vähe ja eraldised teadusraamatukogude teavikutele on koguni langenud, mis ei võimalda kogusid vastavalt nõudlusele arendada (teavikud on samaaegselt kallinenud)
- Raamatukogude füüsiline keskkond ei ole piisavalt atraktiivne ega meelita noori
- Erialase haridusega töötajate vähenemine, järelkasv pole piisav ja palgatase ei motiveeri
- Raamatukogutöötajate keskmine vanus on kõrge, noori ei tule piisavalt juurde
- Raamatukogutöötajate teadmised uuest tehnoloogiast ja valmisolek nende kasutamiseks ei ole piisavad
- Väiksemates raamatukogudes vananenud ja tänapäeva nõuetele mittevastav infrastruktuur (ruumid, sisustus, riistvara)
- Rahapuuduse tõttu kannatab raamatukogutöötajate osalemine koolitustest
- Rahvusraamatukogu, teadus-, kooli- ja rahvaraamatukogude koostöövõimalusi pole ammendavalt kasutatud
- Konkurents raamatukogude vahel takistab efektiivset koostööd
- Väiksemate rahvaraamatukogude lahtiolekuaegade lühenemine
- Raamatukogude füüsiline ruum ei mahuta kõiki raamatuid – probleem on hoiustamises ja raamatute mahakandmises
- Autoriõigustega seotud piirangud e-raamatute ja muude materjalide laenutamisel eri infokandjatel (muusika, filmid, audioraamatud)
- Tekitatud digiteerimisvõimekust ei ole piisavalt hästi planeeritud, toimub topelt digiteerimist, kuna infovahetus on lünklik
- Kooliraamatukogude põhikogud ei ole õppetöö toetamiseks piisavalt varustatud
- Väiksemates raamatukogudes pideva IT toe puudumine
- Raamatukogude teenuste turundus ja suhtlus avalikkusega ei ole piisavalt laiahaardeline ega regulaarne
- Raamatukogude tasandil on vähe rahvusvahelisi koostööprojekte, kuid arengu mõttes ja uute ideede saamiseks on oluline on teiste riikide raamatukogutöötajatega kogemuste jagamine

Arenguvõimalused

- Muutused inimeste väärtushinnangutes, kiire elutempo ja vaba aja veetmise võimaluste rohkus vähendavad lugemust ja see sunnib raamatukogusid leidma uusi lahendusi
- Tänapäeva ärevas maailmas, kus paljusid inimesi valdab üksindus ja tühjustunne, on raamatukogudel head eeldused luua ja pakkuda vastukaaluks sotsiaalselt turvalist ja rahustavat keskkonda
- Lugejatele ühe mugava raamatute otsimise, laenutamise, kättesaamise ja tagastamise teenuse loomine. Raamatuid peab saama tellida endale sobivasse kohta, sõltumata lugeja või raamatu asukohast
- Registreeritud lugejatele ligipääsu võimaldamine digikogudele ka väljastpoolt raamatukoguruumi suurendamiseks kultuuripärandist osasaamist
- Suund raamatukogude kogude virtuaalseteks esitluseks ja avamisteks
- E-raamatute populaarsuse ja osakaalu suurendamise nimel tuleb laiendada nende valikut
- E-raamatutele soetada üleriigilised litsentsid, et sellega tagada kõikides raamatukogudes e-raamatutele juurdepääs
- Elukestva õppe raames suurenevad vajadused e-teenuste järele veelgi igas vanuses õppuritele
- Avaraamatukogude võrgu laiendamine, kus lugejad pääsevad ID kaardiga väljaspool tööaega iseseisvalt raamatukokku ja saavad ise raamatuid laenutada
- Muude erinevate iseteenindusvõimaluste väljaarendamine, mis suurendavad raamatukogude lugejate privaatsust ja kasutajamugavust
- Trükiste digiteerimine avab laiemad võimalused raamatukogude kasutamiseks
- Koostöös teiste mäluasutustega (arhiivid, muuseumid) teostavad raamatukogud mineviku ja kaasaja pärandi efektiivset kogumist, säilitamist ja kasutamist
- Tihedam koostöö erinevate kultuuri-ja haridusasutustega, aga ka riigi ja omavalitsustega aitaks raamatukogudesse tuua uusi teenuseid
- Raamatukogudes tehakse kättesaadavaks riigiteenused (näiteks elukoha registreerimine, sünni registreerimine, vallaametnike vastuvõtuajad)
- Kaugtöökohtade võimaluse pakkumine raamatukogudes
- Raamatukogunduse arenduskeskuse väljaarendamine, mis kataks kõikide raamatukoguliikide huvid ja vajadused
- Raamatukogud hangivad riiklike programmide kaudu aktiivsemalt lisarahastust ürituste, näituste ja lisategevuste tarbeks
- Rahvaraamatukogud arenevad kogukonna keskusteks, kus pakutakse kvaliteetset ning harivaid ajaveetmise võimalusi, toetades nii lugemise edendamist, soodustades suhtlemist, ühistegevusi ja grupiarutelusid
- Koostöös teiste kultuuri-ja haridusasutustega ühisürituste korraldamine võimaldab suurendada raamatukogude kasutajate arvu
- Eri tüüpi raamatukogude koostöö e-teenuste arendamisel

- Nooremate kasutajatega parema kontakti leidmiseks aktiivsem tegevus sotsiaalmeedias: lugemisblogide pidamine ja raamatukogude reklaamimine *TikTok*-i, *Instagrami*, *Facebooki*, *Discord* jne. vahendusel
- Ülikooliraamatukogud arendavad välja virtuaalset õppetööd ja nõustamist toetava ja võimaldava tugistruktuuri
- Teadusraamatukogudes on avatud teaduse kompetentsikeskused, mis hõlmavad ja arendavad raamatukogus avatud teaduse teenuseid
- Teksti- ja andmekaeve võimaluste laiendamine, mis võimaldab toetada eesti keele uurimist ja arendamist, uute innovaatiliste lahenduste väljatöötamist ning uute teenuste väljaarendamist
- Teadusraamatukogudes teadusandmete haldamise poliitika väljatöötamine teenuse edasiarendamine
- Teadusraamatukogude rolli tähtsustamine kodanikuteaduse projektides
- Teadusraamatukogude aktiivne osalemine rahvusvahelistes võrgustikes ja arendusprojektides
- Raamatukogud kui säästva arengu mõtteviisi eestvedajad ja kujundajad
- Koostöö eraettevõtlusega innovatsiooni toomiseks raamatukogudesse
- Raamatukogud on kaasavad, avatud aruteludeks

Ohud

- Demograafiline ja sotsiaalne olukord viib elanike ja ettevõtjate vähenemisele maapiirkondades ning see võib hakata negatiivselt mõjutama regionaalselt raamatukoguteenuste mahtu ja kättesaadavust
- Raamatukogude läbimõtlema liitmine või sulgemine vähendab teenuste kättesaadavust
- Lugemishuvi vähenemine või lugemisharjumuste muutumine ning raamatukogude võimekus sellega kohaneda
- Info üleküllus ja selle lihtne kättesaadavus paljudest digikanalitest vähendab vajadust külastada raamatukogusid või tarbida nende teenuseid
- Sotsiaalmeedia, voogmeedia, blogid, vlogid jm platvormid on väga köitvad ning võtavad inimeste tähelepanu endale. Inimestel jääb vähe aega muuhulgas raamatukogude külastamiseks ja raamatute lugemiseks
- Riigi ebastabiilne kultuuri- ja infopoliitika pidurdab raamatukogu valdkonda, raamatukogud väsivad, loobuvad oma õiguste eest seismisest ega ei lähe enam ka uuendustega kaasa.
- Raamatute hinnatõus mõjutab raamatukogudesse ostetavate eksemplaride arvu.
- Langeva elanike arvuga piirkondades väheneb elanikupõhise toetuse kahanemise tõttu ka raamatukokku ostetavate raamatute arv
- Täiendkoolituste kõrge hind, mis pidurdab raamatukogutöötajate arenguvõimalusi
- Suurenevad kommunaalkulud ja amortisatsioon teevad eelarved pingeliseks
- Laenutushüvitise puudumine e-raamatute laenutuse eest toob kaasa kirjastajate vähese koostööhuvi e-raamatute laenutuse osas ja autorite soovimatuse anda e-raamatutele laenutuslitsentsi

- Autoriõiguse seadus on jäänud jalgu uutele arengutele
- Erinevad vaba aja veetmise võimalused võivad vähendada raamatukogude kasutamist
- Erialahariduse õppekavad on muutuvad aeglaselt ning seetõttu ei suudeta pakkuda teadmisi ja oskusi, mida raamatukogude igapäevatöös vaja on

10.6. ARENGUPROGNOOS LÄHIMAKS 3–5 AASTAKS

Raamatukogude valdkonna hetkeseisu ja tulevikutrende on analüüsitud visioonidokumendis „21. sajandi raamatukogu“.²⁹ Selle dokumendi põhjal kujutavad raamatukogud endast käesoleval sajandil usaldusväärseid, mitmekülgseid, võrdseid võimalusi pakkuvaid ja kasutajate vajadustest lähtuvaid inspireerivaid info- ja kultuurikeskusi, mis käivad kaasas ajaga ja reageerivad paindlikult ühiskondlikele ja tehnoloogilistele muutustele. Visioonis tuuakse lahendamist ootavate väljakutsetena välja järgmised aspektid:

- Vähendada raamatukogude sisemist killustumist ja luua ühtne valdkonnaülene visioon
- Viia riigi tasandil raamatukogude tööd puudutavad õigusaktid ajaga kooskõlla
- Parandada raamatukogude teenuste turundust ja suhtlust avalikkusega
- Muuta raamatukogude füüsiline keskkond atraktiivsemaks, et meelitada juurde uusi (ennekõike noori) lugejaid
- Ühtlustada raamatukoguteenuste ja personali taset, vähendades sellega lõhet võimekamate ja vähem võimekate raamatukogude vahel
- Panustada enam raamatukogutöötajate erialase professionaalsuse arengusse ja rakendada motiveeriv palgatase, et selle kaudu tagada raamatukogutöötajate piisav järelkasv
- Valmistada raamatukogutöötajad paremini ette, et nende teadmised uutest tehnoloogiatest ja valmisolek nende kasutamiseks oleksid piisavad
- Muuta raamatukogude juhtimiskvaliteet ühtlasemaks, algatada raamatukogude juhtidele suunatud koolitusprogrammide ning tagada aktiivsem osavõtt olemasolevatest täiendkoolitustest
- Muuta riikliku ja kohaliku tasandi rahastamise mudelit, mis võimaldaks suurendada palkasid, aga ka võimekust soetada teavikud ning investeerida uutesse tehnoloogiatesse ja arendustesse

Lisaks on veel kaks teemat, mis tuleks riigi tasandil läbi mõelda ja planeerida: raamatukogunduse õpe kõrgkoolides – millisel kujul ja mida õpetatakse ning teiseks on teadusandmebaaside ja e-raamatute rahastamine. Kuigi riik panustab juba praegu miljoneid, siis pidevates hinnatõusu tingimustes ei ole see sellisel kujul Eesti suuruse riigi jaoks jätkusuutlik. Samas kogu kõrgkoolides toimuv teadus ja laiemalt kogu ühiskonna teadmised sõltuvad juurdepääsust maailmas loodavale teaduskirjandusele.

Raamatukogud võiksid olla rohkem kaasatud riiklike /valdkonna strateegiate koostamisse ja arendamisse.

Kindlasti on palgaküsimus, kus riigil/omavalitsustel ja ülikoolidel on oluline roll.

Rahvaraamatukogude hetkeolukorra analüüsimiseks viiakse iga kahe aasta järel läbi raamatukogude kvaliteedihindamist, mis peaks näitama ära erinevate valdkondade vastavust kriteeriumitele, et võimaldada seeläbi kavandada arendustegevusi, mis edaspidi aitaksid olukorda paremaks muuta.

2020. aasta kvaliteedihindamisest võttis osa 99 rahvaraamatukogu ja saadud hinnangu järgi olid kõige suuremad probleemid seotud töötasudega, e-raamatute laenutamisega, pakutavate infokandjate valikuga, arengukavade kinnitamisega ning regulaarse tagasiside saamise ja rahulolu uuringutega.

²⁹ Heaks kiidetud ERÜ aastakoosolekul 9.03.2016

Võrreldes eelmise hindamisega 2018. aastal, on olukord halvemuse poole liikunud järgmiste kriteeriumite osas: töötajate arv, mis tagaks kvaliteetset teenuste osutamist ja kättesaadavust, töötajate regulaarne enesetäiendamine, kogude komplekteerimise põhimõtted, regulaarne tagasiside ja rahulolu-uuringud, rahvaraamatukogude arengukavade kinnitamine.

- Strateegilistes küsimustes on kõige suurem vajaka jäämine raamatukogude arengukavade koostamise osas ja raamatukogude vähene kajastamine omaavalitsuste (ka riigi ja ülikoolide) arengukavades. Raamatukogude arengukavade, ehk lähiperspektiivi väljavaadete kirjeldamise puudumine ei ole paraku probleemiks mitte ainult rahvaraamatukogudel, vaid üldse raamatukogunduse valdkonnas tervikuna. Nii vajab uuendamist ka raamatukogunduse valdkonna visioonidokument „21. sajandi raamatukogu“, mis praegu käsitleb arengusuundi kuni 2020. aastani ja mille koostamist koordineerib Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing³⁰.
- Rahvaraamatukogude teenuste ja kasutatavuse osas on oluline, et raamatukoguteenus sisaldaks eri infokandjate kättesaadavust, sh e-raamatuid. Paraku ei ole seda tervikuna suudetud tagada, kuigi riik on käivitanud keskse laenutuskeskkonna arendamise. Seega on oluline, et selle protsessiga tegeletaks edasi ja töötatakse välja üleriigiline e-raamatute laenutussüsteem, mille hulgas leitakse lahendused ka litsentsidest tulenevatele piirangutele.
- Kogude kujundamise küsimustes tuleb sarnaselt e-raamatute laenutamise temaatikale leida juriidilised lahendused erinevatel infokandjatel materjalide laenutamisele (muusika, filmid, audioraamatud), et tagada kvaliteetse teenuse pakkumine.
- Spetsialistide väärtustamisel on oluline, et raamatukogu töötajate töötasu oleks konkurentsivõimeline, mis arvestaks üldist elatustaset ja oleks vastavuses riigi keskmise kultuuritöötaja palgatasemega. Raamatukogud on aga toonud välja suured erinevused riigi kultuuritöötajate ja kohalike omaavalitsuste kultuuritöötajate töötasude vahel. Positiivne hindamismudel näeks raamatukogutöötaja töötasu etalonina näiteks õpetajate töötasu alammäära.
- Taristu ja tehnoloogia osas hindavad raamatukogud olukorda pigem positiivseks, kuid siiski oodatakse selgema arenguperspektiive tehnoloogilise varustatuse parandamises. Näiteks vananevad IT vahendid kiiresti ning ajaga kaasas käimine eeldab pidevalt nende uuendamisse investeerimist. Samuti on vaja juurde täiendavaid vahendeid, mida saaks kasutada uute teenuste elluviimisel (nt 3D-printer). Arendada tuleb tehnilise toe funktsioone, et nad vastaksid paremini raamatukogude nõudmistele.
- Suur vajadus oleks raamatukoguruumide ümberehitamiseks või renoveerimiseks selliselt, et need muutuksid kogude keskselt inimestekeskseks. Selleks tuleks ruumidesse luua enam individuaal- ja rühmatöölalasid, aga ka suuremaid pindu erinevate ühistegevuste läbiviimiseks. Tulevikus võiks olla rohkem raamatukogusid, kuhu saab raamatuid laenama või tööd tegema ka peale seda, kui raamatukogutöötaja on juba töölt lahkunud (ID-kaardiga juurdepääsetavad hooned).

³⁰ Visioonidokumendi uuendamisprotsess toimus 2021. aastal ja uut versiooni esitletakse 2022. aasta kevadel

- Raamatukogud on paremini varustatud kaugtöö tegemiseks vajalike vahenditega (kiire internet, arvutid, printerid, videokonverentsi pidamise võimalused jms).
- Raamatukogude juhtimine muutub tõhusamaks (see protsess on alanud, seoses haldusreformiga muutusid ka mitmete raamatukogude alluvussuhted, on tekkinud tugevad vallakeskraamatukogud, mis annab võimaluse säästa ressursse, tugevdada juhtimist ja seeläbi pakkuda kvaliteetsemat teenust). Eesti erinevate piirkondade pakutavate teenuse tase muutub ühtlasemaks, mis eeldab aga võimekaid juhte.
- Raamatukogudest kujunevad üheks säästva arengu mõtteviisi eestvedajateks ja kujundajateks ning seda ka kommuunikeeritakse avalikkusele.

Raamatukogude olukord leiab analüüsimist ka veebilehel minuomavalitsus.ee, kus hinnatakse seda, kui hästi on kohalikud omavalitsused korraldanud oma teenuseid. Kohalike omavalitsuste regulaarsel hindamisel on sealsed raamatukogud oluline segment.

10.7. EKSPERDID

Avaldame tänu töö valmimisele kaasa aidanud ekspertidele.

Riin Olonen	Eesti Rahvusraamatukogu
Kaie Holm	Tallinna Keskraamatukogu
Tuuliki Tõiste	Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing
Liisi Lembinen	Tartu Ülikooli Raamatukogu
Edith Hermann	Tartu Kõrgema Kunstikooli Raamatukogu